Комедія в чотирьох діях

(картини)

ДІЄВІ ЛЮДЕ.

Макар Барильченко, багатий козак-хлібороб.

Тетяна, його жінка

Карпо, хлібороб

Михайло, учитель ґімназії,

Петро, кандидат прав,

Іван, писарь у запасі,

Василина, скінчила ґімназію,

Явдоха, Карпова жінка — діти Макара Барильченка.

Аделаїда, Петрова жінка.

Наташа, Михайлова жінка.

Сорокотисячников, сліпий ґенерал, батько Наташі.

Демид Короленко, сільський учитель.

Терешко Сурма, багатий козак-хлібороб.

Матюша, син його, 12 літ.

Сергій Гупаленко, багатий козак-хлібороб.

Тарас Гупаленко, небіж його, унтер-офіцер.

Акіла Акілович, помошник класного наставника.

Тарабанов, повар,

Паша, кухарка,

Дарина, покоївка,

Офіціянт,

Ваня, послугач — у Михайла Барильченка.

ДІЯ І

Середина хати багатого козака. Диван турецький, два крісла, віденські стільці, дзеркало, столи, закриті гарними скатерками, біля дивана великий домашній килим, на помості під задньою стіною гарна кована скриня, під другою ліафа з книгами.

ЯВА І

Явдоха й Тетяна.

Тетяна, розглядав, по хвилі. Гарно. Тут буде Михайло спати, а Петю ми покладем у себе. От і все... Кінчай же, моя голубко, приборку, та приходь у стару хату — поможеш варити обід, бо на Василину мала

надія, нічого не тяме: ні спекти, ні зварить! І чому їх там учать у тих ґімназіях?... Не знаю, куди пішов старий; ти не бачила?

Явдоха. Вони з Карпом пішли подивитись на сінокос.

Тетяна. Якщо сюди зайдуть, то скажи, моя дитино, батькові, щоб він не бавився, — нехай їде на вокзал, бо вже скоро прийде поїзд.

Явдоха. Та де там, мамо, скоро! Ще рано! Поїзд приходе в другій годині.

Тетяна. Краще нехай він підожде на вокзалі, ніж мають діти його ждать. Я ж піду. (На порозі.) Приходь же, моя голубко, мерщій. (Вертається.) Борщ буде з курятиною, смажене порося, вареники, запечені у сметані, і кисіль... Як ти думаєш, може, ще що прибавити?

Явдоха. Доволі, мамо; хіба Петро й Михайло з голодного краю?

Тетяна. Вони ж, мої соколи, вчені, пани: треба приняти їх гарно.

Явдоха. Хоч би вони були й ґенерали, так усе-одно ваші діти.

Тетяна. То-то бо й є, що ґенерали... Ми прості, а вони будуть ґенерали... Мати Божа, як радісно! Я ж піду. Зараз Пархім заколе порося... а яке, дочко, заколоти, чи чорне, чи біле?

Явдоха. Нехай біле, — легче патрать.

Тетяна. І справді. А двох курей на борщ доволі?

Явдоха. Доволі однії, мамо! Кури ситі, та ще салом гарно засмажимо, то й буде такий борщ, якого вони ніде не їли!

Тетяна. Ну, добре! (йде, вертається.) Ще ж печериці є, спасибі Карпо достав. Чи ти не пам’ятаєш, як Михайло їх робив?

Явдоха. Мілко посікти і скілько печериць, стілько й цибулі насікти — змішать, та з маслом і сметаною запекти; а як будуть готові, тоді вбить три крашанки.

Тетяна. Так, так! Михайло чудово їх робить. (Іде.) Приходь же! (Вийшла.)

ЯВА II

Явдоха й Василина.

Явдоха, співаючи тихенько пісню, достає зо скрині і стелить на стінку турецького дивана гарний рушник і, пославши, відходить до середніх дверей, любується; входить тихо Василина і стає поруч із нею. Ай!

Василина. Ха, ха, ха! Як у тебе гарно!

Явдоха. Ти все на штуках, увійшла так, що я й не чула!

Василина. Ми в гімназії раз-у-раз вигадували які-небудь фіґлї — щоб посміятись. Особливо на уроках старенького Скруфе!.. Бідний, старенький, що тілько він терпів від нас, аж жаль тепер!

Явдоха. І отакі здоровулі, як ти, пустували?

Василина. А то ж!

Явдоха. Я б на місці того старенького приходила з трійчаткою, та як би одлупцювала одну-другу, то перестали б пустувать!

Василина. Ото, яка ти сувора! Не дай Бог, щоб такі були вчителі: дитячі жарти, щоб посміятись трохи, та й годі, а ти зараз лупцювати. (Розглядає рушник.)

Явдоха. Хіба ви діти? Такі дівулі, що заміж пора!

Василина. Заміж?! Ха, ха, ха! Ти думаєш, що там так, як на селі: всі тілько про заміж думають... А гарний який рушник! Тілько мені не подобається чорне з червоним. Як би замісць чорного синє, то й очей би не одвів.

Явдоха. Я люблю чорне з червоним.

Василина, роздивляється й без слів, одним голосом, тихенько виспівує популярний мотив із опери. — Ні, чорне смуток наганя, а синє — веселить око! (Наспівує веселе з оперетки.)

Явдоха. Тут і чорне й червоне рядком, як смуток і радощі йдуть рядком у житті!

Василина, підспівує веселий мотив. — Я люблю тілько веселе! Цур йому, тому смуткові!

Явдоха. Мало яких дурощів чоловік не любить?... А як би не було смутку в житті, то люде не знали б ні веселощів, ні радощів! Тільки через те, що смуток є, радощі та веселощі любі чоловікові.

Василина. Може, може! І справді, як би цілий день раз-у-раз співати та танцювати, то, мабуть, би обридло! Їй-Богу, Явдохо, ти фільозоф!

Явдоха. Що то це за фільозоф, скажи, будь ласка? Я чула це слово не раз від свого Карпа.

Василина. Та цур йому!... Я не вмію розказати. (Підспівує.)

Явдоха. Отакої! Училась вісім літ і не знаєш, що то за фільозоф! На віщо ж говорить, коли не знаєш?

Василина. Та це трудно розказати... це... це... Як би тобі сказати?... Ну, такий дуже розумний, мудрий чоловік!...

Явдоха. А я думала, що це дурень! Терпіть не можу таких слів, що не можна знати, що воно!... Карпо, як скаже іноді таке слово, — то я аж сердюсь. Не говори, будь ласка, міні учених слів!

Василина. Ну, добре, добре! Я й сама їх мало знаю. (Підспівує весело.)

Явдоха. Чого це ти сьогодня на одній ніжці скачеш?

Василина. Мені так весело, так весело, що приїдуть учені, інтеліґентні брати...

Явдоха. От ти і знову вперла якесь слово, що й не виговорю! Будь ласка, не говори таких слів, бо я їх терпіть не можу.

Василина, сміючись, цілує Явдоху. — Не буду, не буду!

Явдоха. Коли вчений чоловік отакі слова говорить простій людині, то він дурень!... От міні подобається Іван, він ніколи таких слів не говоре.

Василина. Бо не зна!... Недоучка! Чотирі місяці, кажуть, лежить і за холодну воду не візьметься.

Явдоха. Щось дума. А він розумний і добрий. Мало говорить, а розумний.

Василина. Де там!... Лінивий, зовсім не вчився... От брати: Михайло, Петро — вчені, а як учені, то й розумні.

Явдоха. Ти цього не говори. Карпо каже, що на світі багато є вчених дурнів.

Василина. Не повірю, щоб учений був — дурень!... От у тебе гарно тут, як у віночку. Хата нова, три кімнати, комора й пекарня; а в нас хата старомодня, на дві половини, стеля низенька, долівку треба мазати мало не щодня, а тато не хотять нової ставити.

Явдоха. А на віщо даремно втрачатись?

Василина. Добре тобі казати: даремно, коли вам поставили нову хату! А в нас... от приїдуть брати, то ніде й спати покласти.

Ябдоха. Будуть тут спати. Це ж я для них прибіраю кімнату.

Василина. Ну, Петро хоч і скінчив науку, та ще, можна сказати, студент — де покладеш, там і спатиме; а Михайло скоро буде статський совітник, треба ж його приняти достойно!

Явдоха. Хіба вони, думаєш, тут довго будуть?

Василина. А з місяць.

Явдоха. Ніколи у світі! Грошей попросять, та й подадуться в город! Вони й перше, на канікулах тут послідні годи не жили, а то що б тепер... де вже там! Учених дітей не вдержиш біля невчених батьків. Їм тут нудно буде: день-два, та й повтікають!

Василина. А знаєш, сестро, ти правду говориш! І я вже нуджуся!

Явдоха. Сидіть без діла нудно!

Василина. А все-таки, я думаю, як би в пас був такий будинок, де можна б гарно розміститись, що б кожному окрема кімната, щоб ніхто не заваджав, то вони б тут довше побули.

Явдоха. А хто ж їм буде заваджать: у нас будуть спать, у батьків обідать. По обіді, захотів, віконницю зачинив — спи; а вечером, по холодку на проходку — так, як і в городі!

Василина. Ой, тісно, тісно в нас...

Явдоха. Ще ж то не жонаті, та вже тісно; а як поженяться на таких панянках, що й ні приступу, тоді вони й носа сюди не покажуть.

Василина. А вже ж! Треба строїти нові, великі горниці — це не прості люде, що як нема де в хаті, то ліг у клуні, або на дворі; — таких дітей не можна приймати у прадідівській мужичій хаті.

Явдоха. Що ж? Заложить землю у банк, та построїть для приїзду вчених синів палац — саме по-хазяйськи!

Василина. От ти вже на сміх мене піднімаєш; а хіба ж я не правду кажу?

Явдоха. Бо й, справді, сміюся! Як же не сміятись? Для чого ставити братам будинок, коли вони тут жити не будуть? А от як ти вийдеш заміж, та будеш тут із чоловіком жить, то тобі поставлять гарну хату, кращу, ніж у нас.

Василина. Коли це буде! Я ще на курси поїду вчитись.

Явдоха. Вигадай! Буде вже вчитись, пора заміж! От у осени вертається з Петербургу Гупаленко: багатий, 1000 десятин у батька, гарний, як намальований, і унтер-офіцер, кажуть. (Василина регоче.) Чого регочеш? Я чула, батько його хоче тебе сватать за Тараса — його Тарасом звуть.

Василина. Чудово, чудово! Унтер-офіцерша! Ха, ха, ха!

Явдоха. Не хочеш за Гупаленка, так Демид Семенович, як зачує, що ти вже скінчила гімназію й дома, зараз і з’явиться тут.

Василина. Пхе!... Сільський учитель!

Явдоха. А ти хто? Не пхекай краще! Ну, Гупаленка я не знаю, чула тілько, що красивий, а Демид, так і пошукати такої пари: гарний, молодий, хорошого роду й закоханий у тебе. Чого тобі ще треба?

Входить Іван у мундирі старшого писаря.

ЯВА III.

Ті ж і Іван.

Іван. Можна до вас на постой?

Явдоха. Заходьте, заходьте!

Іван. У нас такі прибори йдуть, як перед приїздом корпусного, ніде і примоститись. Василино, там мама тебе шукає.

Василина. На віщо?

Іван. А я знаю? Питали мене, чи не бачив, так я догадуюсь, що шукають.

Василина. А, Господи! Знову заставлятимуть щонебудь робити коло обіда, а я нічогісенько не тямлю.

Іван. Учись.

Василина. Сам спиш, а другим раїш робити... Писарь!

Іван. Старший писарь корпусного штаба.

Василина. Важна птиця.

Вийшла.

Іван, услід. — Саме по гнізду синиця!... І ви тут прибіраєтесь, як на смотр.

Явдоха. А як же! Гості важні будуть.

Іван. Суєта!... Чи нема сірничка?

Явдоха. Он на столі. Тілько не смітіть, Іване, складайте попіл у ту мисочку, а то ви завжди все кидаєте, куди попало.

Іван. Коли є мисочка, то можна в мисочку... Гарний диванчик. Коли це купили? Розкурює.

Явдоха. На цих днях.

Іван. А полежати на ньому можна?

Явдоха. Де ж таки! Бога бійтесь!... Нова канапка, а ви з ногами...

Іван. Не можна — не можна!... Яв вас нароблю цигарок, а потім піду в леваду, там на траві полежу. Трава тиха, як і я: мни, скілько хочеш — мовчить.

Явдоха. А вас же хто мне?

Іван. Життя!

Явдоха. Бо кажуть, ви самі винні...

Іван. А?... Винен?... Може! Знаєте, занадто вже багато судців: куди не гляну, суддю побачу! А може ж і судді винні!... Винен? Ха! А в чім моя вина? У тім, що я писарь, а не ґенерал...

Явдоха. Я кажу те, що чула.

Іван. Знаєте, Явдохо, ви розумна людина, і не пристало вам за другими, як сороці, говорити пусті слова!... Є люде, що вік працюють, життя творять, — це ваш чоловік, Карпо, мій брат, падаю ниць перед ним; є люде, що все своє життя з праці других забірають і нічого в життя людське не кладуть, — це брати мої: Михайло, Петро, — і з ними носяться, як з писаною торбою... Суєта!... Я ж попав на корабель непевний, кораб розбито й викинуто мене на берег, я обмок, замерз, сушусь і гріюсь, а всі кричать: ледащо! Підождіть! Дайте обсохнути й нагріться!

Явдоха. Я нічого не кажу. Грійтесь і сушіться. Карпо теж не сердиться на вас, а батько...

Іван. Е... Суєта!

Надворі чути голос: "Як запряжем, то скажем."

Іван робить цигарки на задньому плані.

ЯВА IV.

Ті ж, Макар і Карпо.

Макар. Добри-день, Явдохо!

Явдоха. Добри-день, тату, з неділею будьте здорові! (Цілує його в руку.)

Макар. Спасибі, дочко! А Іван у будень спить, а у свято за роботою.

Іван. За цигарками.

Явдоха. Піду ж я, ще поможу мамі обід варить. (Вийшла.)

Макар, до Карпа. — Так мені радісно, сину, на серці, що я і сказать не можу! Як ти прочитав учора мені телеґраму, що сьогодні приїдуть наші вчені, то я цілу ніч не спав, а вранці, до схід сонця, встав, ходжу по леваді та одно думаю: як то Господь благословив мої труди, поміг нам з тобою повчить дітей і піднять свій рід!... І все то, дякуючи твоїй праці, сину! Тепер учи своїх дітей, як учив братів, і Бог тебе по благословить від щедрот своїх, бо ти, сину, заслужив за свої труди й від Бога, й від людей хвали! Тепер, сину, нам лекше буде, всіх вивели й возвели в люде!... Мені Михайло торік казав, що незабаром буде статський совітник — це все-одно; що ґенерал...

Іван. Луб’яний...

Макар. Що?

Іван. Паличка оця. (Показує ту паличку, що робить цигарки.) Неначе деревляна, а як придививсь, то вона з лубка.

Макар. Його паличка цікавить!... Василина або вчителькою буде, або помагатиме матері в хазяйстві; а вчена дівчина й пару собі пристойну знайде. От Гупаленки ждуть сина зо служби восени й переказували, що хочуть сватать Василину. Люде багаті... Петро — кандидат прав! Виходить, має всі права... Всі права! Не аби-що — юриста! І чини посиплються на чоловіка, і гроші покотяться в кишені; повірені добре заробляють!

Іван. Нехай ще покандидатує зпершу.

Макар. Це ж не писарь? Кан-ди-дат!

Іван. На канцеляриста!

Макар. Ти б оглянувся на себе: четвертий місяць у запасі, четвертий місяць лежиш, та спиш...

Іван. Я не сплю, я думаю: яких прав я кандидат, і яку роботу мені робити.

Макар. Пора вже щось і видумать.

Іван. Це не так легко: дуже довго про себе нічого не думав. П’ять літ була готова одежа, ложка, миска, кватиря, а тепер обернувся назад, як у тумані все манячить — нічого не розберу... Заглядаю вперед, у далеку далечінь — нічого не бачу. І от лежу та думаю: що його робити! Скрізь хвилює "море житейське", а мій човен без весел і без стерна: куди й як мені пливти, і чим мені гребти, та й до якого берега причалити?

Макар. З тебе був би добрий кумедіянщик, їй Богу!

Іван. Талант бачите, чи що? Мені це кажуть усі, та я боюся свого таланту...

Макар. І все на шутках! Змалку і до сього часу кумедію якусь приставляєш! То в Америку чогось тікав; то через голову перекидався, як млинок; то на ходулях ходив; то пищав цвіркуном та свистав соловейком, учителям язика показував, а тепер лежиш і думаєш!... Хоч би соловейком свистав, однаково в нас соловейків капосні коти поїли.

Іван, сміється. — Забув на лихо, а то б я вже вас розважав.

Макар. І вся твоя біда в тих кумедіях, через них і вчився погано!

Іван. Чого ж погано? В четвертім класі, на другий рік, мав усього-на-всього тілько чотирі двойки.

Макар. Мало.

Карпо, сміється. — Чудак!

Макар. А через що ті двойки?... На канікулах би вчиться, брат же Михайло вже був в університеті, доказав би; а він. залізе в бур’ян, та й цвірчить цілий день цвіркуном. А ввечері в дерезі свистить соловейком — шукай його, щоб учився.

Карпо, сміючись. — Ми з Явдохою, бувало, слухаєм цілий вечір Івана, думаючи, що, справді, співа соловейко... Ловко свистів.

Іван. Не без користи врем’я проводив.

Макар. Ну, що соловейко, то хоч приятно; а що вже той цвіркун мені наобісів, то страх! Цвірінь та й цвірінь, а де воно цвірінька, не розбереш... А то знову по театрах лиха година носила, та ще не-аби-як, а в бороді, з

вусами!... (Сміється.) Кумедіянщик, настоящий кумедіянщик! І сміх, і горе!

Іван. От прошле врем’я, а їй-Богу я в ґімназії меньче пустував від других; тілько, як той казав: великим грішникам дурно все проходить, а малим такого бешкету задають, що й на старість буде в пам’ятку. Яків Яєшня, що-дня начіпляв бороду й навіть у театральнім буфеті; для штуки знайомився з нашим надзирателем, курив з ним, частував його горілкою — і нічого! А я один той раз начепив бороду — й піймався.

Карпо. Мабуть, погано начепив, не вміючи?

Іван. Та ні, добре начепив! Тілько знаєш, скучне щось грали, я давай кричати цвіркуном... У театрі сміх — а я ще дужче. Десяцькі почали шукати цвіркуна між слухачами, один, шельма, прислухався й підійшов ззаду. Я не бачив, і тілько-що зацвірчав, а він мене за рукав, почав тягнуть, я його штовхнув, він упав і промовив: держіть цвіркуна! Тут підскочило ще два, й потягли цвіркуна з театра. Я почав борикатись, хотів утекти, а один піймав мене за бороду та й одірвав. Зпершу злякався, думав, справжню бороду одірвав чоловікові, а потім розібрав діло, і потягли мене на низ, а там якраз курив наш надзиратель Шпигановський. Побачив. "Піймались," каже, "господин цвіркун." А я йому язика показав...

Макар. Доцвірінькався!

Всі сміються. Входить Василина.

ЯВА V.

Ті ж і Василина.

Василина. Тату! Коні вже запряжені, і мама сердяться, що ви не їдете на вокзал за братами; кажуть, що ви опізнитесь.

Макар. Та все через цього цвіркуна. Бере шапку.

Іван. І тут я винен — отак усе!

Макар. Треба поспішать, щоб не опізниться.

Вийшов.

Карпо. Та ще рано.

Іван. І охота татові самому їхати на вокзал... Тут усього дві верстви.

Карпо. Рад, що таких дітей діждався.

Івдн. Щастя, що батько тебе діждався, а то все суєта!

Василина, обніма Карпа. Братіку, мені треба купити новеньку шляпку, бо в мене стара, нема в чім піти до церкви.

Іван. Чого ж тілько шляпку? По мойому, то треба і рукавички, і модне плаття, і мантильку, і зонтик.

Василина. Ну, а як же? Вісім літ носила в городі шляпку, а тепер що мені надіти? Невже запаску?

Іван. На голову? Де ж таки!

Василина. Крупа! [1]

Іван. Ха, ха, ха!

Карпо. Ти ж перше не ходила дома у шляпі, а тепер як нарядишся по городському, то будуть люде сміятися, пальцями тикать!

Василина. Та як же мені одягатись?

Карпо. Як усі багаті хазяйські дочки нашої околиці.

Василина. В запаску?

Іван. На голову?

Василина. Крупа!

Карпо. Одежа повинна відповідати становищу, в якім чоловік живе, а я не знаю, чим ти хочеш буть: чи хазяйською дочкою, при батькові, при матері, пильнувать господарства, чи, може, вчителькою будеш...

Василина. Я хочу вчитись, я хочу лікарем бути.

Іван. І будеш виписувати на одну бородавку кварту азотної кислоти.

Карпо. Я не знаю, як батько; а я не згоден. Я вас повчив, а тепер пора своїх дітей учить.

Василина. Хіба ти нас учив?

Карпо. Спитай батька.

Василина. Земля батькова, то батько й учив усіх.

Карпо. Спасибі, що оцінювала мою працю.

Іван. Земля сама не годує, треба працювати біля неї.

Василина. Обізвався працьовитий!

Іван. Карпо один робить, а ми пороззявляли роти, як каліки, та й кричимо: дайте, не минайте!

Василина. Може, ти каліка, а я ні!

Іван. А що ж ти робиш, чим ти одрізняєшся від мене?

Василина. Я вісім клясів скінчила, а ти що?

Іван, витягується. — Старший писарь корпусного штаба.

Василина. Ха, ха, ха! Великий чин!

Ходить по хаті.

Іван. Діло не в чині, а в начинці! От візьми порося: що воно — свиня, а начини його доброю начинкою, дуже смашна штука! Так і людина... Ти думаєш, як я писарь, то на мене можна пхекати? Помиляєшся! За ці п’ять літ я стілько прочитав добрих книжок, що тобі й не присниться; і горя набрався й дечому навчився такому в суворій школі життя, — чому ніяка школа не навчить.

Василина. Бачу, що ти навчився базікати.

Іван. Слухай, Васочко! Ми все балакаємо з ножа: гостро та вразливо; так не годиться! Давай будемо говорити, як брат з сестрою.

Василина. Говори. (Сіла.)

Іван. Виною всьому наше виховання, і я розумію, що тобі нелегко помиритися з тим станом, з якого вийшла, і куди тебе фортуна тягне силоміць назад.

Василина. Ніхто мене не може присилувати жити на хуторі.

Іван. Не в силі діло! Ти хочеш бути лікарем, — це хороші мрії; а чи можеш ти бути лікарем, про це й не думала! Не кожний художник — художник, не кожний письменник — письменник, не кожний лікарь — лікарь: скрізь нужен талант! Це перше всього. А друге — ти не довчишся, бо це не легко... Тілько марно згаїш час.

Василина. Що ж то, я така дурепа?

Іван. Сама середня людина.

Василина. Для чого ж мене вчили в гімназії?

Іван. Щоб не ходила у тьмі, а у світлі, щоб розумніща була!

Карпо. Щоб була в поміч матері; а вийдеш заміж, щоб була хорошою, доброю жінкою свойому мужеві, освіченою матір'ю своїм дітям.

Василина. Ха, ха, ха! Жінкою! Матір'ю!... Ха, ха, ха! Для цього не треба було кінчати вісім класів. А тепер за кого я піду? Для сусідніх наших козаків — я й багата, і вчена, побояться навіть сватати, та я й сама не піду за неосвіченого гречкосія; для освіченого чоловіка іншої верстви — я бідна і простого роду, такий мене не візьме. А будь я лікарь...

Іван. То сама б женилась?

Василина. Відчепись! Що ви мене заміж віддаєте? Я — не хочу заміж.

Карпо. Ніхто ж тебе не силує заміж, це так говориться, до речі... Ти маєш права вчительки — вчи.

Василина. В селі?... Де, крім противних дітей, ні одної освіченої людини нема? Ні до кого слова сказати, ні з ким душу одвести. Крізь сльози. Ні опери, ні театра!... Плаче. Училась, училась, і на-тобі! Сиди на хуторі, глечики мий! Ох, нещасна я людина, для чого дівчиною родилась? Брати Петро й Михайло будуть жити в городі, серед підходящого громадського життя, а я? Хоч з мосту та в воду!

Вийшла.

ЯВА VI.

Карпо й Іван, мовчать.

Іван, ходить по хаті. Бідні, нещасні люде: вирвуть мале дитя з сільського ґрунту й пересадять на инчдй. Помалу, помалу, воно там коріння пускає. Садовники його обріжуть і заставлять рости так, як їм здається, що воно гарно, і виходить каліка, покруч — гіллям униз! От і ми: всі покручі! Від мужиків відстали, до панів не пристали!...

Карпо. То ще не біда, що до панів не пристали, а біда, що від села, та від людей своїх, та від землі відстали!... Нещасна земля, гірка твоя доля! Тікають від тебе освічені на твої достатки діти й кидають село у тьмі... Хоч задушіться тут — нема їм діла. Вони чужі нам, а ми їм. Забрали все, що можна, від землі, виснажили гречкосія й покинули! Ані лікаря, ані вченого хазяїна, ані доброго адвоката — нікого нема в селі! Тілько вивчився: прощай, батьківська стріхо, прощай, село, на віки!

Іван. Виходить: і не вчити — погано, і вчити — погано?...

Карпо. Ні, треба вчить, тілько не так.

Іван. А як по-твойому?

Карпо. Чого ти од мене захотів, є розумніші — нехай вони придумають.

Іван. Навряд! От і я: покруч, каліка, і живу в тебе на шиї! Ти не сердься на мене, що нічого не роблю — я скоро візьмусь за діло.

Карпо. Одпочивай, одпочивай! Думаєш, я не розумію, що ти втомився й тілом, і душею? Розумію! Я рад, що ти вернувся в доброму здоровлі, бо, признаться тобі, дуже боявся, щоб ти не попав у дисциплінарний баталіон.

Іван. Ха, ха, ха! А що ти думаєш?... Діти взагалі не розуміють, що вони роблять і чого хотять. Часто це бувають оригінальні натури, вони не містяться на тім прокрустовім ложі, на яке їх кладуть, ну і пропадають... Добре, що я в свій час зрозумів, що мені треба обрізати своє серце — і раптом перемінився!...

Карпо. Олава Богу!

Іван. А все ж таки стою на роздоріжжі, і яким шляхом іти — не знаю.

Входить Демид.

ЯВА VII.

Ті ж і Демид.

Карпо. Демид! Здорові були!— (Цілуються.) Дуже рад вас бачити.

Демид. Як поживаете?

Карпо. Спасибі! Живем серед натури, здається — натурально! Щодня бачимо, як на світ благословляється, як сонечко сходить, цілий день працюємо й, утомлені, разом зі сонцем одпочиваємо.

Демид. Радісно й мило так жити. (Пізнає Івана.) Іван?

Іван. Писарь корпусного штаба в запасі.

Обнімаються.

Демид, дивиться на Йвана. — Ой, як же ти перемінився! Ледви пізнав, а більше догадався!... І погляд не той, невеселий... Що ж поробляєш, давно вернувся?

Іван. Чотирі місяці як вернувся, і ввесь цей час лежу та думаю: що робити? А ти вчителюєш?

Карпо. А як же, випускає неграмотних грамотіїв у світ.

Демид. Ну, вже й неграмотних.

Карпо. Сам, брате, вчився в сільській школі, на екзамені читав, не розуміючи нічого:

"На бєрєґу пустынных волн, стоял он дум вєлікіх полн!" [2] А через два роки зробився неграмотним!... Нема чого читать, а найгірше, що не розумієш того, що читаєш... Ну й покинув, ну й забув.

Демид. Одначе в вас он чудова бібліотека, а поговориш з вами, то думаєш, що скінчили вищу школу.

Карпо. То вже як брати почали вчитись у ґімназії, так і я з їх поміччю почав наново вчитись, і от за пятнацять літ мало-по-малу зробився

грамотним!... Стрівайте, як же це? Ви ж мені казали, що поїдете на вчительські курси.

Демид. Я і приїхав на курси.

Карпо. Де ж тут курси?

Демид. У вас. Я приїхав повчитись.

Іван. Хіба й ти вже грамоту забув?

Демид. Ха, ха, ха! Приїхав повчитись хліборобству.

Карпо. Жартуєте?

Демид. Ні. Щиро кажу. Додумався до одної ідеї... Бачите, учителювати в сільскій школі і не працювати біля землі — прямо таки гріх! Подумайте: я щорічно п’ять місяців нічого не роблю у школі. На вакаціях учителі, здебільшого, робляться акторами і грають препогано аматорські спектаклі, а я хочу завести маленьке зразкове хазяйство на трьох десятинах і думаю згодом, коли моє хазяйство піде добре, подати в земство проект, щоб при кожній було таке хазяйство, де б діти бачили, як треба землю обробляти, щоб не дряпали її, як дряпають батьки, без системи.

Карпо. Чудово! Діло! Хороше діло! Ідея золота! Тілько вам треба буде самому всяку роботу робить, бо на малому хазяйстві не можна наймитів держать.

Демид. А, звичайно! Звичайно, самому, для того й приїхав, щоб робити.

Карпо. А на який строк?

Демид. Я думаю, що до Семена всі роботи пройдуть перед очима і скінчаться.

Карпо. Певно. Дуже рад, дуже рад такого робітника мать. То я вам заплатю у строк до Семена по вісім карбованців у місяць, на моїх харчах.

Демид. Що?

Карпо. Мало? Така ціна — більше не дам!

Демид. Я не розумію, за віщо ви хочете мені платити як строковому?

Карпо. Щоб робота була справжня, і щоб ви були справжнім робітником — інакше нічого не буде! При цій тільки умові ви навчитесь і побачите: чи можна так зробить, як то вам тепер здається, чи це тільки ті благі бажання, якими вимощене пекло.

Демид. Ну, знаєте... Я, їй-Богу, не знаю, що сказати! Це... це... Ви неначе хочете посміятись, стати на перешкоді...

Карпо. Борони Боже! Скажіть мені щиро: ви хочете робить, чи так тільки розважатись досхочу?...

Демид. Робить!...

Карпо. Ну, а за роботу платять! Який же ви будете робітник і яке у вас буде зразкове хазяйство, коли ви будете робить досхочу — це буде химера, а не праця! А от коли я вам заплатю. і ви візьмете на себе обов’язок справжнього робітника, то це привчить вас до робочої дисципліни, і після строку у вас перед очима буде ясна стежка, ви не будете себе обманювать, а певно знатимете: куди приведуть вас ваші хороші жадання...

Іван. Правда! Діло! В кожному слові життєва правда: привикнути до робочої дисципліни! Це не слова, тут зразу побачиш, чи ти годишся на діло... Робоча дисципліна... Важна річ! Куди б молодий чодовік свою путь не направив — скрізь робоча дисципліна поможе стати на тверді ноги! Робоча дисципліна !... Це слово зразу перевернуло мене... Я наймаюсь до тебе в строк до Семена. Приймаєш?

Карпо. З радістю!

Іван. Став могорич!

Карпо, сміється. — За обідом вип’ємо: і по случаю приїзда братів, і могорич.

Іван. Ху! Неначе лантух піску лежав довго на плечах і раптом зсунувся, так легко стало! Робоча дисципліна — чудове слово! За що не візьмись, без цієї дисципліни нічого не зробиш! Ну, тепер і я чоловік — хоч і строковий!

Демид. Ну, як так, так — так! Нехай буде по вашому: стаю і я в строк!

Іван. Тілько не годуй кандьором, бо підніму бунт.

Карпо і всі сміються. Входить Явдоха, а потім Василина.

ЯВА VIII.

Тіж, Явдоха й Василина.

Явдоха. А, Демид Семенович! Я вас пізнала в вікно! Чого ж це ви так довго не заглядали до нас.

Демид. Ніколи було.

Іван. За те ж тепер нанявся в Карпа у строк до Семена.

Явдоха. Що?

Іван. І я строковий!

Явдоха. Та відчепіться, що ви мелете. (Входить Василина.) Бачиш? Я ж казала, що то Демид Семенович приїхав!

Демид. Доброго здоровля! (Чоломкаються.) Скінчили? (Василина кива головою.) Поздравляю! Що ж тепер — учительницею?

Іван. У строкові краще!

Василина. Ще не знаю. А сестра ваша, Маня, що робить? На курсах?

Демид. Ні, вийшла заміж.

Іван. Натуральні женські курси! — Карпо сміється.

Василина. Коли, за кого?

Демид. Після паски повінчалася з учителем, Олександром Кручковським.

Василина. А курси? Вона ж торік збіралась їхати на курси?

Іван. Дівчина тоді кінчає всі курси, коли виходить заміж!

Василина. Та відчепись, от іще отець базіка!

Демид. І, справді, знаєте, чи до курсів, чи після курсів, а прийдеться вийти заміж, коли посвата чоловік достойний, що, мовляв, ще й до серця припадає. Так чого ж його відкладати?

Іван. У квадраті натурально! І птиці ранньою весною паруються.

Василина. А чом же ти не паруєшся?

Іван. Я ще ні чоловік, ні птиця! А строковий!

Василина. А, ну тебе! Вибачайте, мені ніколи, братів ждемо, треба помогти мамі.

Вийшла.

Явдоха. І я принарядюсь, бо, певно, скоро приїдуть.

Вийшла.

Карпо. А, цікаві жінки! Покинули все і прибігли подивитись: чи Демид, чи хто другий приїхав.

Іван. А, може, його тут ждали?

Демид. О! Як би то! Я б був дуже радий!

Карпо. Ну, пани мої робітники, хоч сьогодні й неділя, а поки приїдуть гості, мені треба заглянуть по хазяйству!

Демид. Ходім і ми з вами!

Іван. Слухай! Я начну свій строк з вівтірка, а то приїдуть брати, хочеться побалакати.

Карпо, сміється. — Ну, ну! А страшно? — Сміється.

Демид. А що ви думаєте? Зразу будуть сміятися ваші робітники.

Карпо. Зі справжньої роботи не сміються!

Вийшли.

ЯВА IX.

Виходить Явдоха з бокових дверей з гарною хусткою в руках і починає перед дзеркалом пов'язуватись.

Явдоха. Василина пхека на Демида! Бреше! Як побачила його в вікно, то загорілась як калина... Розбери дівчат. Добре було б, щоб вона за його вийшла заміж... А то вчитись! Нам своїх дітей треба вчить... Бідний Карпо вже затомився, все на братів, та на сестру тратить.

Вбігає Василина.

Василина. Ой, сестро, біда!

Явдоха, тривожно. — Боже мій, що там сталось?

Василина. Печериці погоріли!

Явдоха. Ото! Бідна мама! Вони так хотіли догодить Михайлові, на превелику силу достали печериць, і на тобі, згоріли! А хто ж був біля печі?

Василина. Я.

Входить Тетяна.

ЯВА X.

Явдоха, Василина й Тетяна

Тетяна, до Василини. А! а! Ви тут, утікли? Нашкодила і втікла!

Василина, кидається на шию й не дає говорити. — Мамочко, голубочко... Я завтра сама побіжу на вигін, назбіраю печериць, Михайло засмажить по-вченому, і я вивчусь.

Тетяна. Ну, годі вже. Пусти! Очіпок зіб’єш з голови. (Поправляє очіпок.) І тобі не сором: училась, училась, вісім літ училась, і печериць не вмієш засмажить! Михайло мужчина, і все вміє, а як розкаже про яку смашну страву, то аж їсти захочеться, так гарно.

Василина, натурально сміючись. — Мамочко! Михайло, мабуть, в університеті навчився смашно їсти й гарно печериці смажити, а я ж іще на курсах не була.

Тетяна, добродушно. — Ну, щастя твоє, що ти недавно приїхала додому, а то б я тобі печериць дала!

Василина. Ха, ха, ха! Хіба б ви мене били?

Тетяна. А то ж!

Василина. Ні, мамочко! Ніколи не повірю, ви такі добренькі, та щоб били свою єдину доню!

Тетяна, до Явдохи. — Взяла поставила печериці без масла й без сметани на вогонь, а сама сіла за книжку. Я масло била в сінях, а Домаха пішла по воду. Чую: смердить горілими печерицями. Вбігаю — згоріли! Ні спекти, ні зварить, ні прясти, ні ткати... Що ж ти вмієш?

Василина. Я вмію, мамочко, морожене робити. Тетяна сміється добродушно. Солодке, солодке! От купіть форму — я вам зроблю... Е... та що ж, у нас льоду нема!

Тетяна. Ох, треба буде вчить канальську лисичку, бо хто ж тебе таку недотепу візьме.?

Явдоха. У нас уже є...

Засилина. Є, є! В Явдохи, мамо, є курчата!... Манюні, манюні, та гарнюні — я люблю курчаток!

Тетяна. Дивитись любиш на курчаток, а як виводити, то того не тямиш.

Василина. Я навчусь, усьому навчусь, тілько перше треба поїхати на курси!

Входять Карпо, Демид і Іван.

ЯВА XI.

Ті ж, Карпо, Демид і Іван.

Демид. Здоровенькі були, мамо! (Цілує руку Тетяни.)

Тетяна. Доброго здоровля! Тілько-що приїхали, саме на обід; мабуть, будуща теща ще жива! Вибачайте ж, ми гостей ждемо. Ходім, дочко, ходім, Явдохо, готовити стіл. (Ідуть.) Карпе, будь ласка, достань на вечір печериць.

Карпо. Та я ж вам достав уже.

Василина. Мамочко!

Тетяна. Не годяться, зчервивіли.

Василина, цілує матір, до Карпа: — Старі!

Явдоха, сміється.

Тетяна. Чуєте! Загуркотіло!... Приїхали!! Раптом іде у двері, за нею Явдоха й Василина.

Карпо, біля вікна. — Справді приїхали!

Надворі голос Тетяни: Діти мої! Сини мої, соколи мої!

Голос Василини, весело викрикує: І я скінчила, І я скінчила!

Карпо й Демид ідуть у двері.

Іван. Суєта!

Завіса.

ДІЯ II

Проста хата, світлиця. На полу багато одежі, килимків, подушок у цвітних наволоках. Великий стіл. Віденські стільці, канапка. Обідають усі. Михайло сидить на покуті, коло нього: з одного боку Петро, з другого Карпо й батько; далі з обох боків сидять: Демид, Іван і Василина. Мати й Явдоха подають обід.

ЯВА І.

Михайло, їсть. — Порося чудово засмажене, і полковник Сорокотисячников похвалив би! Недавно я обідав у нашого директора. Подавали теж порося — куди! Ні один повар так не засмажить поросяти, як мама!... А начинка, начинка — таїть!...

Макар. їжте, діти, їжте, та вибачайте, що все просте, хуторське!

Карпо. Дай, Боже, повік!

Петро. О, як би нас у городі годували хуторськими харчами, добре б було!

Макар. Погано в городі годують. Я колись з тобою обідав.

Михайло. Наш директор і його брат, полковник Сорокотисячников, люблять смашно поїсти... А я до кулінарії маю охоту.

Їсть.

Макар, до Карпа. — До чого Михайло має охоту ?

Карпо. Любе поварювать.

Макар. А!...

Михайло, проковтнувши. — І навчив я свого директора деяким приправам, так він часто кличе мене попробувати обід по мойому рецепту. Особливо нам печериці вдаються.

Входить Явдоха й Тетяна. Одна несе макітру з варениками, а друга кисіль на емаліованому блюді. Василина хутко приймає тарілки, Явдоха ставить макітру, Тетяна блюдо з кисілем, потім достають тарілки з шафи,

що тут же стоїть, і переміняють: Михайлові, Петрові й Демидові. Все робиться хутко, а разом з тим іде балачка.

Тетяна. Завтра достанемо й ми печериць! Михайле, вареничків! Так, як ти любиш: запечені у свіжому маслі зі сметаною. Петю, а ти? Їж, сину, бач, як вимучився! Василино, внеси зливок до кисілю. Їжте, діти, їжте!

Василина встає.

Явдоха. Сиди, сиди, я сама! Пішла

Петро. От, як би таких вареників дали в кухмістерській, та ще на голодні зуби!...

Іван. Можна луснути.

Михайло. Ха, ха, ха! У кухмістерській! І в нашого директора не дадуть! Дорого. Подумай! Свіже масло і сметана в городі!... А вареник любить масло і сметану: ллєш, ллєш, а він вбіра, та й убіра в себе; за те ж як і запечеться в цій приправі, прямо — безе!

Тетана. Що ти сказав, сину?

Михайло. Безе! Поцілунок!

Іван. Добрий поцілунок! Як брусом зазяже в животі, то мусиш цілувати бабу-знахарку, щоб одшептала!

Михайло. Ха, ха, ха!

Тетяна. А ти їж кисіль, коли боїшся вареників.

Іван. Чого я їх буду боятись? Ого! Нехай вони мене бояться!

Явдоха вносить молоко. Їдять, розказують, приймають, що було на столі, і виносять.

Карпо, по павзі. — Ну, браття! Вип’ємо ще за здоровля батька й матері, що годували нас, одягали, вчили й до розуму довели.

Всі. Будьте здорові, тату, мамо!

Карпо. Випийте ж і ви, мамо. (Наливав й дає.) Явдохо! (Дає.)

Демид, до Василини. — Мені так приятно в вашій сім’ї, мов у рідних.

Василина. Я навіть забула, що ви чужий.

Демид. Спасибі! Слова ці для мене дуже дорогі.

Тетяна й Явдоха. Пошли, Боже, всім щастя!

Макар, через сльози. — Щоб... щоб... ви наш рід возвеличили і прославили, щоб до ґенералів дослужились!...

Петро. Спасибі!

Михайло. Дослужимось! Встає, цілує батька, матірь. От тепер би кофейку та гавану.

Тетяна, до Карпа. — А ти, сину, і забув кофію купить?

Карпо. Забув!

Макар, до Карпа. — А гавану?

Карпо. То дорога цигарка, тату.

Макар. А-а!

Іван, до Михайла. — А ти курив коли-небудь гавану?

Михайло. Курив! А ти?

Іван. Цілу сотню мав. Не люблю, роздав.

Михайло. Невже?

Макар. Та бреше він: де б він достав, як воно дороге?

Іван. От ви вже, тату, не вірите, що я курив добрі цигаркй. Не забувайте, що я старший писарь!... Як наші поверталися з Китаю через Одесу, так мені привіз гостинця мій приятель.

Петро. А чом ти не поїхав у Китай? Побачив би світа!

Іван. Не захотів.

Михайло. Чого так? Грошей би привіз.

Іван. Я не люблю чужого.

Макар. Він любе спать.

Іван. Хто спить, той не грішить.

Михайло. І то правда. Заспівати б. А-а! Іване! Зацвірчи, брате, цвіркуном! Після такого обіду приятно посміятись і згадати дитячі літа.

Петро. Ні, свисни соловейком!

Іван. Забув уже всі штуки.

Михайло. Невже забув? Жаль!

Іван. Давня річ!

Петро. А як з театра виводили за те, що цвіркуном кричав, — забув?

Карпо, сміється. — Про це недавно згадували.

Іван. Ні, я цього не забув і не забуду... А от мені цікаво: чи ви з Михайлом пам’ятаєте, як вас обох виводили з церкви за вуха?

Михайло. Коли?

Тетяна. Бог зна, що вигадав!... Ніколи я не повірю, щоб Михайла, або Петра — виводили з церкви, та ще за вуха!

Іван, сміється. — От же, їй-Богу, виводили!

Тетяна. Не вірю!

Макар. Вигадки!

Іван. Він же, тату, тоді не був учителем, а дитиною. Петре, невже й ти забув?

Петро, сміється. — А виводили.

Михайло. Чорт зна що!... Може, Петра й виводили, тільки не мене.

Петро. Обох вивели! Пам’ятаєш, ми були раз на страсті, я тобі показав трубочиста, що стояв у церкві, як з кагли виліз. Ти розсміявся,

вхопив себе за носа, щоб не вибухнув сміх, — та надувся, рука сприснула з носа, і ти кикнув на всю церкву, а я й собі!... Де не взявся кучерявий сторож, пам’ятаєш?

Іван. Живжа брівжа, собача карівжа, ашіна, радова, кошки, ношки, собачі торошки! (Сміється!)

Михайло. Дурацькі слова!

Петро. Ха, ха, ха! І видумають! Так цей самий, кучерявий, узяв нас одного і другого за вуха й так, як пару бичків, співаючи разом із хором "разбойника", — вивів з церкви!

Михайло. Нічого подібного... Нарешті, це зовсім лишні згадки. Охота! Мама може пригадати ще й не такі випадки, коли ми спали в колисці... Зовсім лишнє!...

Макар. А все Іван!

Тетяна. Може б ти заснув, сину?

Михайло. Ні, посиджу з вами, мені дуже приятно побесідувати зі своїми; Бог його знає, коли побачимось, а я думаю завтра їхати.

Макар. Як?

Тетяна. Що ти? Оце вигадав! Два годи не бачились, а на третій увійшов у хату, поздоровкався й назад... Ми ж на тебе ще не надивилися.

Макар. Посидь, сину, з нами!

Михайло. Я рад душею... Я б сидів біля вас, може, все життя, якби не так склались мої діла...

Карпо. Які там у тебе діла! Екзамени покінчив, і гуляй до Августа. [3]

Михайло. Другі діла. Як будете знати причину, то ви й самі скажете: їдь, сину!... Я б просив, щоб тут зостались тільки тато, мама, Карпо й Явдоха.

Явдоха. Вибачайте, мені треба навідатись до дітей.

Пішла.

Іван. А ми ходім усі в леваду, там поляжемо під великою старою вербою, поспіваєм. Я люблю цю вербу; вона давня-давня і так нахилилася до води, мов вітається з нею, а як зашумить своїм листом — наче шепче воді любовні речі.

Петро. Ого! Та ти поет!

Михайло. Через пів години приходьте сюди, та заспіваємо; я вже давно чув спів.

Василина. Гаразд.

Ідуть, до Демида: — Ви торік гарно співали.

Демид. І тепер співаю — і на скрипці граю.

Василина. А заграєте на скрипці?

Демид. Я буду в вас довго, то ще й надоїм.

Карпо. Ніколи йому буде грати.

Василина. А в неділю!

Карпо. Хіба.

Вийшли.

ЯВА II.

Михайло, Карпо, Макар і Тетяна.

Михайло. У вас, мамо, неначе сльози на очах! Чого це? Заспокойтесь. (Цілує її.)

Тетяна. І від радощів, сину, і від печалі, що хутко так від’їздиш... Тілько один Карпо з онуками, спасибі, біля нас!

Михайло. Бачите, мамо, от у Карпа є діти, онуки ваші, і ви радієте... І я хочу, щоб і в мене були діти... Треба мені женитися... А через те, я повинен зараз вас покинути, бо в мене є молода, і треба її навідати.

Тетяна. Молода є? Ти хочеш женитись? Слава Богу!

Макар. Нехай Бог благословить!

Тетяна. І пошле тобі щастя. (Цілує його.) А хто ж твоя дівчина, сину? Де вона, сину? Чия вона, якого роду?

Михайло. Дівчина гарна, інтеліґентна, скінчила Смольний Інститут [4] з шіфром.

Тетяна, втираючи сльози. — Господи! Господи!... Які є дівчата!

Макар. З шіфром? Що ж то, сину?

Михайло. Особий знак достоїнства.

Макар. Достойна, виходить! Дай Господи, дай Господи!

Михайло. Дочка полковника — Наталія Сорокотисячникова.

Макар. І придане добре.

Карпо. Це, тату, прізвище таке.

Макар. А!... Ну, знаєш, воно не даремно таке прізвище — Сорокотисячні! Мабуть, багата?...

Михайло. Я не знаю, тату.

Макар. А чом же не розпитав? Розпитай, сину!... Там хоч вона й достойна, а все, знаєш, придане не вадить! Ти ж не аби-хто — скоро Генералом будеш!

Михайло. Вона одна дочка, що є — то її.

Макар. Ага! Одна? Ну, це добре. Вже як одна, то, звісно, все їй достанеться.

Тетяна. Чорнява, сину?

Михайло. Чорнява, мамо, а очі сині: як намальована!

Тетяна. То ти ж її привезеш до нас, покажеш? А може б ми зі старим поїхали на оглядини: так годиться. Вони б нас побачили, а ми їх...

Михайло. Далеко це, мамо! Вони тепер за кордоном, на Рівієрі... Батько її лічить очі — бояться, щоб не осліп.

Тетяна. Ото, нехай Бог бороне!

Карпо. Так ти аж туди поїдеш?

Михайло. Треба їхати. Не можна інакше. Ми умовилися з Наталею Петровною там побачитись... Тепер розумієш: не поїхати — вийде: фе! Хамство! А поїхати — грошей треба! У мене є небагато: я зберіг, скільки міг... А, вернувшись, треба, мешкання гарне, повара... Хоч на перше врем’я; знаєш — рідня: наш директор — дядько, та й батько — полковник!... Потім можна буде перевести на демократичну ногу, а зразу... Та воно і для карієри... Теж... Ти все розумієш, що там тобі розказувати...

Карпо. Та я одно розумію, що тобі грошей треба.

Михайло, провів пальцем по горлу. До зарізу!

Макар. Хіба не можна, сину, тут їх підождать? На віщо терять гроші по чужих краях?

Михайло. Не приходиться; слово дав, що приїду, і вони там ждуть! Як же так? Скажуть: хвастун, мужик, бідняк і... розумієте... справді, вийде по свинськи...

Тетяна. Напиши, що грошей нема.

Михайло. Ну, мамо!.. Більше на мене теряли — поможіть у-останнє: дайте п’ятьсот рублів!

Макар і Тетяна дивляться на Карпа, Карпо тре голову й розводить руками.

Брате! Карпе! Ти достойніший із людей! Порятуй!

Карпо. Де ж я їх візьму? Мені на уборку трави, і хліба треба немало, та ще ж, певно, й Петро, й Іван, і Василина попросять... Я не знаю, що робить!

Михайло. Виручай! Послідній раз!... Тату! Мамо! (Цілує то одного, то другого.)

Макар, до Карпа. — Може, позичить у Кравченка; він дітей не вчив, то в нього гроші є.

Карпо. Та є-то, є, так треба процента великого заплатить; знаєте, який Кравченко?

Тетяна. Що ж маєш робить?...

Карпо. Ваша воля... Як ви согласні, то я поїду до Кравченка.

Макар, А що ж робить, коли треба?

Михайло, обніма Карпа. — Голубчику! Я сам почуваю, як тобі важко тягтись! У мене серце болить, що ми так тебе виснажаєм, але що ж робити? Будь я простий зовсім, не освічений чоловік, — цього б не було; а раз, брате, вліз у цю шкуру, тягнись за другими!... При тому, знаєш, директор — дядько, батько — полковник і знову — Рівієра... Це знаменитий курорт, там можна зустрітись і познайомитись навіть із міністрами і... і... одно слово: раз на Рівієрі, то, виходить, чоловік багатий... і... і... не аби-хто! Розумієш ? У душі я демократ, я всі ці забобони ненавиджу, я рад був би помінятися з тобою... з кожним селянином... і жити тихо, мирно, серед нашої благодатної природи, без усяких витребеньок. Не можна. Течія несе в велике море...

Макар. Ох, несе!...

Тетяна. Чого ж воно несе ?

Макар. Так говориться...

Карпо. Попробую. Я, тату, візьму в Кравченка, якщо позичить, тисячу; бо як не стане на всі віддатки, то знову бігать...

Макар. А так! Урожай хороший, якось викрутимось.

Карпо вийшов.

Тетяна. Поможи тобі, Боже!

Михайло. Тату, мамо! Я... я... не знаю, як вам дякувати за цю поміч! Розумієте? Обіщав знатній баришні приїхати... і не поїхати — хоч кулю в лоб!

Тетяна. Захисти тебе, Царице небесна! На віщо все те добро, що ми маємо, здалося, коли через п’ятьсот карбованців прийшлось би вбить себе... Цур йому! Не говори так... А коли ж, сину, весілля ? Ти зарані дай нам звістку, щоб ми приготовились. Треба ж весілля одбуть гучно, щоб усі знали й бачили, на кому ти женився.

Михайло. У нас, мамочко, ніякого весілля не буде! Тепер не та мода, що колись була, особливо серед знатних людей, де я беру собі жінку.

Макар. Як, нема весілля?

Михайло. Нема.

Тетяна. І не вінчаються?

Михайло. Ні, вінчаються! Тільки після вінця молодий і молода зараз на поїзд, і поїхали там куди на неділю, чи й на місяць.

Макар. Он як! Усе не так, як у людей...

Тетяна. То це ми й не погуляємо на твойому весіллі? І невістки не побачимо?

Михайло. Як можна? Я потім зберусь і приїду до вас, або ви приїдете до мене, та й побачимось...

Тетяна. Дивно якось! Не знаю, що й сказать! Може, воно й добре, а тільки щось у мене до такої моди серце не лежить. Весілля в дорозі, на поїзді! Ні людей, ні музик — це не весілля!

Макар. Пам’ятаєш, стара, як ми весілля справляли ?

Тетяна. Два тижні. Покійний тато аж заслабли.

Макар. Людей, як комашні; ґвалт, співи, музика тне; зпершу молодь, а потім старі такі танці затинали, що землі в коліно вибили на подвіррі. Згадав і наче помолодчав сам. (Цілує Тетяну.)

Тетяна, сміючись. — Отакої! Мало не сорок літ, як побрались, а він цілуватись!

Михайло. Ха, ха, ха! Так ми справимо знову ваше золоте весілля. (Позіхає.)

Тетяна. Може б одпочив, сину? Там у Явдохи гарно, а-ні мушки, — і холодок.

Михайло. Ні, мамо, вже не рано, скоро й вечір.

Входить Терешко.

ЯВА III.

Т і ж і Терешко.

Терешко. Здорові були! З неділею, сестро!

Тетяна. О, брат Терешко. (Цілуються.) Де ти взявся?

Терешко. Навмисне приїхав. Здоров, Макарю! (Цілуються.) Чув ще позавчора, що приїдуть учені племенники, взяв свого Матюшу, та й поїхав, щоб побачитись! А це ж, певно, Михайло ?

Михайло. Я, дядюшка!

Терешко. Пан, справжній пан, страшно й підступать! Поцілуємся, чи що?

Михайло. А як же? Я для вас не пан. (Цілуються.)

Терешко. І пахне паном. Їй-Богу! Вуси пахнуть наче мнятою, чи любистком.

Михайло. Ха, ха, ха!

Терешко. Гарний! А мундир — бач який!... Ну, вже і я своїх меньшеньких учу, може, і мені Бог пошле щастя діждатись такого пана! Матюша перейшов у перший клас! Бідовий! Там, брате, чита, заслухатись! Оце недавно читав у чайнім домі трезвости, та так йому плескали, що ой, ой! У нас село величезне, так трезвість театр поставила, і самі наші парубки, і чоловіки, які помолодчі, роблять представлення. Все йде за приводом нашого писаря: він перше служив у театрі, а тепер писарем, так зна це діло. Скоро все містечко буде

представлять!... І нічого, розважають; оце зімою підеш — ніч довга, а там і не оглянешся: трохи послухаєш, трохи поспиш, диви — і півні заспівали!

Михайло. Це добре, дуже добре, що в селі є театр; корисна розвага!

Терешко. Одно погано, що меньше стали прясти і ткать: як представлення, то вже і ткачі, і пряхи там!

Макар, сміється. — Прядуть!... Туди нашого Івана недостає...

Терешко. Вернувся? І що ж, дослужився до якого чина?

Макар. Старший писарь.

Терешко. Слава Богу й за це! Все ж не простий мужик. Писарь, брате, тепер важна птиця. От забалакався, а коні стоять нерозпряжені, і Матюша сидить на возі. Я зараз.

Іде.

Макар. Стрівай, я звелю, щоб робітники розпрягли, а Матюша нехай іде в хату!

Виходить.

Тетяна. А я вам дам пообідать.

Терешко. Спасибі, сестро! Я такий, що й сам би сказав, як би їсти хотів. Ми з Матюшею, в Балабанівці, в мого кума, добре пообідали. Коней попас і пообідав.

Виходить.

ЯВА IV.

Тетяна і Михайло.

Тетяна. Що ж би я своїй невістці подарувала? Так усе на-скоро, що й не придумаєш; та я, сину, й не знаю: що можна подарувати знатній, та ще й багатій панночці?

Михайло. Краще, мамо, нічого. Бо подарунок треба зробити не меньше, як у сто карбованців, а де ви їх візьмете, коли от і мені треба дати, і тому, і другому... Нехай уже колись те зробите, як меньше буде розходу.

Тетяна. Ні, сину, не можна так. Мені покійний батько Макарів, ваш дід, як я йшла під вінець, подарував самими червінцями сто карбованців. Так вони й лежать у мене; то я тобі, сину, віддам, а ти від мене подаруєш їх своїй... як її звуть?

Михайло. Наташа... Наталка!

Тетяна. Еге, еге! Наташі! Подаруєш їй, щоб вона знала, яка в тебе приязна мати; хоч і проста, а обіход, мовляв, знає.

Михайло, цілує в обидві руки. — Спасибі, мамочко! Це мені дуже приятно, і Наташа буде он яка рада.

ЯВА V.

Ті ж, Макар, Терешко і Матюша.

Терешко, тягне за руку Матюшу. — Та не соромся! Іди, йди, Матюша! Що ж, що він ґуберський учитель ? Нічого! А все-таки двоюрідний браті тобі. (Вводить.) От глянь! Бач, який мундир? Такий і в тебе буде. Будеш

учитись — будеш паном! Тільки не цурайся, сукин-син, батька. Ну! Здоровкайся!

Матюша незґрабно, по дитячому, зпершу одводить, а потім приставля праву ногу до лівої. Михайло цілується з ним.

Терешко. Уштивий, поштивий, — вже й воно на щось закандзюбилось: бач, як ногу приставив... Сказано — наука! Одно мені боязько: отак учиш, учиш, сучої пари, дітей, з послідного, а потім дивись, вийде такий супис, як Білоконенко! Ти знаєш, Макаре, Білоконя?

Макар. Сидора?

Терешко. Еге! Син його тепер, брате, у війську, ротмістер, шкадроном командує! Неаби-що, а все ж таки син! Білоконь же на нього скільки потратив! Одного коня купив за 300 рублів. І що ж би ти думав? Поїхав старий до нього аж у Варшаву, так що ж? Він його, супостат, не приняв! Були гості, охвицери, так аж поки не розійшлись гості, старий сидів на кухні з денщиками. А? Ну, вже б я не подивився, що він ротмістер!

Михайло. Скотина!

Терешко. А тож! Твар нечувственна! Посоромився батька принять при всіх, а? Ти мені, вилупок, гляди! Я, брате, сердитий і палений! Я не Білоконь! Вернувся додому, і давай хлипать, що син дуже запанів. Кислиця дурна! Я б його при всіх охвицерах... Нехай би тільки одважився зневажити мене! Хто тебе родив? Я! Хто тебе вивчив? Я! Хто тебе ротмістером зробив? Я! Та за чуба, та в морду! Отак їх треба учить, щоб проти роду носа не драли! Чуєш?

Михайло. Хто соромиться простоти свого батька, чи матері, простоти свого роду, — такого не варт і чоловіком назвати!...

Терешко. Чуєш? Бач, он мундир який, ґуберський учитель, — це тобі не яканебудь свиня, а поштивий до батька, неньки! Гляди мені!

Матюша. І я буду поштивий, от побачите!

Терешко, ніжно. — Ах, ти каналія! Та я знаю, що ти гарний хлопчина; це так говориться, що, бач, які є виродки!... А як він читає? Чудово! А ну, прочитай, Матюша, напам’ять "Гуси!"

Матюша. Та я зіб’юся!

Терешко. Ну, ну, сміливо!

Вбіга Василина.

ЯВА VI.

Тіж, і Василина, а потім Іван, Петро й Демид.

Василина, до Михайла. — Можна?

Михайло. Ідіть, ідіть!

Терешко. Перебили.

Василина. От як би ти, Михайле, почув, як наш Іван співає. (Побачила Терешка.) Здається, дядько Терешко.

Терешко. Уже й здається! Та він же, він, не який лисий чорт! Бач, як виросла за рік! Дівка хоч сьогодні заміж! (Цілується.) Діждала, сестро?...

Тетяна. Слава Богу! (Утира сльози.)

Терешко. Чого ж плакать? Танцюй, радій! Ех, ти! А це мій Матюшка, Василино. (Матюша так само ногу приставляє й цілується з Василиною.) Це твоя сестра, двоюрідна сестра. Бач, яка панянка вийшла, а все через те, що вчилась. Ну, читай же "Гуси". (Входить Іван, Демид і Петро.) Помішали знову!

ЯВА VII

Ті ж, Іван, Демид і Петро.

Усі. А! Дядько Терешко! (Цілуються.)

Терешко, показує на Демида. — А це ж чий? Може... (Підморгує до Василини.) Га? Ха, ха, ха!

Демид. Та ви мене знаєте, учитель, Демид.

Терешко. Паньків?

Демид. Еге!

Терешко. Знаю, знаю. Здоров будь. (Цілується.) А й бравий козарлюга! Може, неправда, Василино? (Василина соромиться й ховається за спину матері.) Отак! То й учені соромливі; а я думав, що тільки наші дівки раків печуть. Ну, ну — не буду. Що ж, Іване, добра московська каша ?

Іван. Добра, дядьку, тільки дома краща.

Терешко. А звісно! (Цілується з Петром.) Прокурор, чи хто ти будеш?

Петро. Ще не знаю, ще тільки поїду на службу.

Макар. Кандидат прав.

Терешко. Еге, еге, розумію... Я й сам, брат, кандидат на старшину, а ти, виходить, кандидат на прокурора!

Макар. Всі права має!

Михайло. Ну, заспівайте що-небудь! Я так люблю українські пісні!... І я підтягну.

Терешко. І я люблю! У нас у трезвости чудово співають по нотному! Писарь наш ловко ноту знає, ну й муштрує.

Петро. Іване, заспівай! — Чудово співає!...

Василина. Співай, Іване!

Іван. Підтягуйте, то й я буду.

Василина. Сам, сам!

Іван. Гуртом краще.

Терешко. Гуртом.

Усі співають. Іван виділяється, або заспівує, або співає соло, якщо актор має голос.

Пісня:

Ой що ж бо та й за ворон,

Що по морю крякає

й. т. д.

Михайло, стоїть проти Йвана. По скінченю пісні Михайло почина аплодувати. Терешко теж, Матюша з ним.

Терешко. Так і в нас у трезвости ляпають; і Матюші теж ляпали. Матюша! Катай "Гуси!"

Михайло. Ну, брате Йване, ти талант. Колись ти дражнив соловейка, а тепер сам як соловейко співаєш. І скажи, на милость, де в тебе голос узявся?

Іван. Який там голос?

Михайло, Талант, талант!

Іван. То так здається: хата мала — і голос великий. Талант — це видумка. Нема кращих — ти будеш гарний. Я в салдацькому театрі грав, так усе офіцерство в один голос кричало: "талант, талант!" Само собою, що я краще грав від наших москаликів — ну й талант. І так усе на світі.

Михайло. Ні, знаєш, як там ні говори, а талант зразу видко. Серед усіх чуєш... Теплота голоса... Якась... така... як би сказати?... іскра! Щиро раю тобі на сцену.

Іван. Боюся!

Макар. Здавна комедіянщик, і боїшся?

Тетяна. Вже коли Михайло каже, то він зна.

Терешко. А зна, от він послухає мого Матюшу...

Петро. І чого б я боявся?

Іван. Нема певности! А що як сяду не у свої сани? А театр засмоктує чоловіка, і що саме гірше, що в цім ділі пишно буяє самопевність, нахабність, і чоловік теряє самокритику! Кому завгодно можна доказати, що він помиляється й погано робить свою роботу, акторові ж і письменникові ніколи не докажеш, що вони не мають таланту, а через те так багато поганеньких акторів і письменників.

Терешко. Іменно! Свята правда: нікому нічого не докажеш! От у нас там, у трезвости, читав мій Матюша "Гуси", а Крутьків Оксент читав, дай Бог пам’ять... Матюша, що Оксент читав ?

Матюша. "Сиву кобилу".

Терешко. Еге, еге! "Сиву кобилу". Так одні кажуть, що Матюша краще, а другі, що Оксент. Я вже мало не бився зі старим Крутьком! Виходить: що хоч, говори — не докажеш! От ви самі почуете, як Матюша читає. Матюша...

Іван. Отак і наші салдатики: ходити не вміють по сцені, а тільки через те смішно грають, що дуже погано; тим часом, після двох-трьох разів і вони лічать себе артистами і мріють поступити в актори! Це великий самообман, і кожний чоловік легко йому піддається !

Михайло. Я ніяк не ждав почути від тебе такі мислі. Хвала, хвала! Видко, що ти немало працював над собою, над самоосвітою. Після цього я з глибокою певністю скажу, що ти, Іване — талант! Самий страх твій перед ділом, до якого ти, можна сказати, родився, — свідчить про твій талант. Іди на сцену! Благословляю! Повірь мені, що ти талант...

Макар. Не дарма ж з театру виводили й вигнали за театр з ґімназії.

Терешко, хутко виводить Матюшу на середину, хапаючись, щоб хто не став на перешкоді. Ну, Матюша, катай "Гуси", покажи себе! Слухайте!

Матюша, кланяється, як і перші рази. — Гуси.

Михайло, поправляє по-московськи — Ґусі.

Матюша.

"Гуси.

Предлинной хворостиной

Мужик гусей гнав в город продавать."

Михайло поправляє по-московськи.

Терешко. Не перебивай бо, слухай, він же так точнісенько каже, як і ти. Катай далі.

Матюша. Збився!

Терешко. От бач! Починай зразу. Не перебивай!

Матюша, чита "Гуси" до половини [5] й вимовляє московські слова по-українськи, без фарса, не підкреслюючи, а як можна натурально; на половині стає. — Забув!

Терешко. Збили! Нічого, і так гарно. (Цілує Матюшу в голову.) Талант! Хіба я не бачу ? А кругом заздрять і кажуть: Оксент краще! Ну, як тобі здається?

Михайло. Добре, тільки акцент...

Терешко. Оксент, Оксент! І ти Оксент! Хто тобі казав ? Та нехай Оксент тричі вмиється, а проти Матюші не вийде!

Михайло. Я не чув Оксента...

Терешко. Так коли не чув, то й не говори, а то й ти Оксента приплів!! (Іван, Петро, Демид тихо сміються.)

Михайло, сміється. — Та воно так... Крім того, дядьку, я вам іще скажу, що Матюшу рано пускати на сцену: це псує дітей.

Терешко. Отакої! Всі будуть славить своїх дітей, усі будуть у трезвости представлять, а мій Матюша повинен задніх пасти? Ні, брат, ми штурмом візьмемо! Всі представляють — і Матюша буде представлять! Він талант — сам писарь казав!

Входить Карпо.

ЯВА VIII.

Ті ж і Карпо.

Михайло. Ну, що?

Карпо. Достав!

Михайло, цілує його міцно. — Спасибі! А коли поїзд одходить на Одесу?

Терешко. Здоров, Карпе!

Карпо. Доброго здоровля, дядюшка. (Поцілувався) Ти питаєш поїзд? Стрівай! (Пригадує.)

Терешко. Жаль, що ти опізнився, — не чув, як Матюша читав "Гуси".

Карпо. То він мені потім прочитає... Поїзд одходить увечері в 8-мій годині, а вдень — у першій!

Михайло, дивиться на часи. — Ще рано, я можу поспіти на вечірній поїзд, тут недалеко.

Тетяна. Ой, не пустю сьогодні, ні-за-що у світі! Бійся Бога! Я не вспіла надивитись на тебе, наслухатися твого голосу, а ти зараз од’їздить. Може, й ти, Петю, сьогодні поїдеш? І ти, Іване? Може, і Карпо нас покине на старість літ!...

Михайло. Ну, заспокойтесь, мамо, я вже зостанусь до завтрього.

Тетяна. І завтра не пустю!

Терешко. Годі тобі, сестро! Хіба не знаєш: квочка потрібна курчатам, поки малі, а побільшають, то як вона ні квокче, курчата біжать уже не до неї, а туди, де їм більше подобається!

Макар. Заспокойся, стара! Буде з нас Карпа: слава Богу, що хоч він біля нас! Помремо, то буде кому очі закрить, а цих усіх — не сила вдержать при собі! Не на те ми їх учили!

Терешко. Чуєш, вилупок, як мати та батько побиваються за дітьми? Слухай же й на вуса мотай!

Матюша. У мене нема ще вусів.

Терешко. Ах, ти каналія! (Цілує в голову.) Талант! Ще виростуть і вуси.

Тетяна, схилившись до Михайла. — Росли ви, то ми вас не бачили, і виросли, знатними людьми поробилися — та й кидаєте нас самих, старих, немощних! Як у цій пісні співається: "Ми повиростаємо, та й розійдемося"... (Плаче. Михайло біля неї її втішає.)

Демид, Іван, Петро й Василина співають:

Ой, не журись, не журися нами!

Як повиростаєм, розійдемось сами. [6]

У цьому місці Терешко бере Карпа й Матюшу за руку й веде наперед кону. Коли пісня йде далі:

"Буде нас мати по горах по долинах,

ай, буде нас, нене",

— в цей мент мати плаче дужче, пісня лунає далі, а Матюша чита "Гуси": "Предлинною хворостиною"... поки не опуститься завіса.

Терешко, цілує Матюшу в голову. — Талант!

Завіса.

ДІЯ III.

У батьків у хаті.

ЯВА I.

Тетяна, Василина й Явдоха.

Тетяна, плаче.

Василина, біля неї, по павзі. — Не плачте, мамочко, не плачте, рідна! Я вже вас на покину, я не поїду більше вчитись, я буду з вами жити, вам помагати, я за цей час уже привчилась до хазяйства, й воно мене не так лякає, як перше.

Явдоха. От і гаразд, от і розумно, а то одно товчеш: поїду, та й поїду на якісь там курси...

Василина. Мамо, не плачте ж! Сказала, що зостаюся при вас, то вже зостаюсь.

Тетяна, витира очі. — Дорога моя! Ти ж у мене одна; ми достатки маємо, чого тобі тинятись, кидати дас старих ? А Бог пошле пару, збудуємо тобі хорошу хату; не схочеш з Карпом укупі вести хазяйство, ми справимо вам власне, дамо землі; ти, принаймні, старість нашу доглянеш, очі нам закриєш, а то сини, бач, розвіялися скрізь, та й забули за нас; один Карпо сидить на ґрунті, та й того рідко бачу, бо його діло не хатнє.

Явдоха. Ми вже вас не покинемо, доглянемо і вас, мамо, і тата.

Тетяна, цілує Явдоху. — Невісточко моя золота, розумного батька ти дитина; я тебе шаную он як! Яз тобою, як з рідною дочкою, увесь час живу... а сини відцурались: Михайло оженився, Петро оженився — та й на весіллі не була, і невісток не бачила, байдуже їм, що мати тут убивається, як чайка при дорозі впадає за дітками, що розлізлись по степу широкім, та ночами темними квилить, та постіль дрібними вмиває їм там скрізь весело, вони молоді, звили свої гнізда, вони в чинах, у почоті, а що ж нам зосталося на старість літ? Тільки й радощів, що тішить око, дивлячись на щастя дітей, а дітей нема, — діти розбіглися, забули!...

Явдоха. Та не вбивайтеся, мамо! Ще й Михайло, і Петро приїдуть, ще побачите й невісток своїх, пань знатних.

Тетяна. Ох, дочко, чує моє серце, що вони чужі нам будуть: ми прості, а вони панії! Коли б хоч зятя доброго Господь послав! Який би він не був, хоч би вчений-превчений, та він буде добріший до тещі, що вигодувала йому жінку гарну, та й дочка більш має впливу на зятя, аніж син на невістку! Зяті давно б уже послухали своїх жінок і приїхали б провідать жінчиних отця, неньку-стареньку; а невістки свекрух не люблять і, певно, не хотять їхать до нас, та й синів не пускають. Петро тут недалеко оженився, в Полтаві, а й чутки нема!

Василина. Ну, я Петрові не дивуюсь; одно — недавно оженився, а друге, — він смирний, як овечка!

Явдоха. Як баранчик, скажи!

Тетяна. Не шпеть його, моя дитино, — мені жаль Петра, він і, справді, смирний, а вона, може, не пускає...

Василина. А Михайло?

Тетяна. На кого — на кого, а що на Михайла, то не надіялась ніколи, щоб його так посіла жінка, що й з дому не пускає, з родом-родиною побачитись...

Явдоха. Учені, а серця не мають!...

Тетяна. Ні, ні!... Не кажи так! Вони б он як, та жінки!.. (Чути голос Карпа: "Демиде, ходім у хату".) Сюди йде Карпо й Демид. Карпо не любе, що я вбиваюсь так за Михайлом і Петром. Ходімо до тебе, Явдохо, там іще побалакаєм, не будем їм тут заваджать. Ох, цей Демид був би мені любим зятем: і поштивий, і хазяїновитий.

Явдоха. Розумний, учений і сильно працьовитий.

Василина. Та цитьте, ось вони вже в сінях.

Явдоха. А ти б, Василино, пішла за Демида?

Василина. От, їй-Богу!... Ще почують.

Явдоха. Де там почують! Вони на подвіррі... Слухай, не крути бо хвостиком, як лисичка. Бач, мати б хотіли такого зятя, як Демид... Невже між вами не було ніякої розмови.

Василина. А вже ж що не було!

Явдоха. Не повірю. Він очей з тебе не зводить.

Входить Демид і Карпо.

ЯВА II.

Ті ж, Демид і Карпо.

Демид. Добридень, мамо! З Покровою будьте здорові! (Цілує її в руку.) Ви не дивуйтеся, що я вас кличу мамою, бо інакше не приходиться сказати! Я тут прожив чотирі місяці, як у рідних.

Тетяна. І я тебе люблю, Демиде; ти гарний і добрий парубок! Ходімо, діти!

Карпо. А з нами ж чом не хочете посидіть?

Явдоха. Та в нас діло бабське, а в вас. мужчинське!

Карпо. Хіба!

Вийшли.

Демид. Ну от, сьогодні і строк мій закінчився!

Карпо. Ще вчора.

Демид. Скажіть мені, Карпе Макаровичу, як вам за час увесь мого тут пробування подобалася моя праця?

Карпо. Не тілько мені, але й батькові, і матері і ви й Іван здавалися дивовижними робітниками! Вірить не хотілось, що це працюють непривичні люде! Тепер ви сміливо можете вести сами мале своє хазяйство, і знанням і працею служити зразком не тільки школярам, але й їх батькам!

Демид. Ну, слава Богу, коли так! Зараз буду писати проект свій у земство про зразкове хазяйство при школі, а тимчасом почну заводитись...

Карпо. Тільки хазяйку треба добру.

Демид. Та я собі наглядів, тілько не знаю, чи піде.

Карпо. Ха, ха, ха! Не знаю, чи піде!... От тобі й парубок!

Демид. Та парубок, здається, не з послідніх, але трапляється частенько, а, може, й найбільше: що нам подобається той, кому не до вподоби ми!

Карпо. Бува! І ще гірше бува: нам треба вола, а подобається кінь, і ми купуємо коня! Тоді один у ярмі опишіться, другий же буде басувать на

добрій паші... Так трапляється найбільш з панами... А як ти його спряжеш коня з волом? І біблія нам таку супрягу забороняє. (Сміється.) Стережіться, щоб з вами так не трапилось.

Демид. А що б сказали ви, як би я вас спитав: чи до пари мені буде ваша сестра, Василина?

Карпо. О... Це вам скоріще знать... А любить вона вас?

Демид. Не знаю, бо я ще не питав.

Карпо. От тобі й маєш! Так ви попереду спитайте!

Демид. А віддадуть?

Карпо. Ех, ви — лемішка, лемішка!

Демид, Я, знаєте, чоловік бідний...

Карпо. Та хороший, розумний!

Демид. Спасибі!

Карпо. Богові дякуйте за це! А,— на мою думку, коли дівчина кохає щиро, то буде все робити так, як хоче чоловік: у сім'ї ж, аби згода — то вже й до пари!

Демид. Багато разів уже можна було признатися, побалакати, та я боявся...

Входить Терешко, Сергій і Тарас.

ЯВА III.

Ті ж, Терешко, Сергій і Тарас Гупаленки.

Терешко. А що? Еге не ждав? Доброго здоровля, з празником!

Сергій. З Покровою — само собою!

Карпо. Спасибі! Будьте й ви здорові з празником! Сідайте!

Терешко. А мати, батько, Василина, дома?

Карпо. Мати й Василина дома, а батько сьогодні раненько поїхали в город з Іваном.

Сергій. Так.

Терешко. А ти знаєш хто це?

Карпо. Ба, не знаю!

Терешко. Сергія Гупаленка не знаєш?

Карпо. Незнайомі, а фамілія відома! Перші хазяїни на всю околицю, тисячу десятин посідають, як же не знать?

Терешко. А цей козарлюга — його небіж, Тарас Гупаленко!

Тарас, увесь час самопевний тон має. — Із Петербурху. Унтер-офіцер конно-ґвардійського полка в запасі. (Подає руку Карпові.)

Карпо. Вернулись на хазяйство?

Сергій. Само собою.

Тарас. Не хотів вертатися — мені й в Петербурзі було добре, та отець і мати просили.

Терешко. А чого ми приїхали, так я тобі зараз скажу: оцей самий козарлюга (показує на Тараса) хоче сватать Василину.

Демид, схоплюється; шукає шапки. — Чи я в шапці сюди прийшов, чи без шапки?

Карпо, усміхаючись. — Не примітив.

Демид. Мабуть, у вас зосталась.

Хутко вийшов.

ЯВА IV.

Ті ж, без Демида.

Терешко, показує на шапку Демидову. — Оце ж, мабуть, його шапка! — Ха, ха! Чого це він зашамотався так, неначе перелякався?

Карпо, усміхаючись. — Не знаю.

Терешко. Щось він давно тут треться; чи не дума теж сватать Василину? Га?

Карпо. Може, то його діло!

Терешко. Чуєш, Тарасе? Не піддайся!

Тарас. А як, пробувши п’ять літ у столиці Петербурзі, — ми суперників не боїмося й за себе встоїмо!

Сергій. Само собою.

Карпо. Давно вернулися додому?

Тарас. Мені здається, більше года, а на провірку виходе — всього три неділі. Ха, ха, ха! Життя в столиці Петербурзі і прирівнять до вашого не можна!... Там усі мають, знаєте, модність і формальнісгь, а тут? Вийма й дивиться на золоті часи. Одно слово — хахландія! Ні з ким кумпанію водить...

Сергій. Само собою.

Терешко. Ну, брате, не кажи! То ти ще не придивився! У нас, у Лубнах, теж учених багато: і прокурор, і ісправник, і директор ґімназії, і архитектор, і... багато людей достойних. Якої ж тобі ще кумпанії?

Тарас. Лубни від нас недалеко... Та й Лубни ваші — не столиця. Нема, як столиця — Петербурх: опера, цирк, своя братія живе в казармі, як у роскішному палаці... Весело! Не те, що у вас, у хахландії! Ха, ха, ха!

Карпо. До Лубен, справді, недалеко, а там біля вас близенько земський начальник живе; він петербурзький.

Тарас. Ага! Та все не було случаю; а тепер прийдеться завести знакомство... Знаєте, дядюшка Сергій, Кулішові воли геть чисто пообтирали наші скирти сіна... Так треба до земського.

Сергій. Само собою.

Карпо. От і кумпанія.

Сергій. Само собою.

Тарас. Нема кращої кумпанії, як образована дама! А де її взять? Кругом подивишся — мужики, хахли, прямо смуток за серце взяв... А тут дядюшка Терешко на той смуток нагодився й каже: "так і так, учена племінниця, вісім класів скінчила"... Ну, я стрімголов сюди! Хочу себе показать і даму серця побачить! А як пробувши п’ять літ у столиці Петербурзі, не думаю, щоб гарбуза піднесли. Ха, ха, ха!

Терешко. Де ж таки!

Сергій. Само собою!

Терешко. А ти, Карпе, як думаєш? Ти ж тут усьому голова.

Карпо. Тут усьому голова — Василина.

Терешко. Та що там Василина! Глянь, який козарлюга!... Усяка дівка тільки побаче — козою за ним поскаче!

Сергій. Само собою.

Тарас. Ха, ха, ха! Хороша примовка: "Побаче — козою поскаче!" А що ви думаєте? Бувало; усього бувало... І скакали! Єй-єй, скакали!... Я не хвастаю — катався, як сир у маслі. В Петербурзі образовані дами кругом...

Сергій. Столиця — само собою!

Терешко. Тільки одно, що Василина тебе наукою переважить.

Тарас. Не думаю. Я й сам, дядюшка Терентій, не без науки; формальность розумію і з ученими дамами знакомства мав не раз: у каретах навіть їздив, єй-єй! Бував і в опері, в цирку... Світ бачив, і хоч кому не дам у кашу наплювать, і через те хочу сватать учену; проста

дівчина мені не під стать: ніякої формальности нема, куди з нею підеш? У опері засне, в цирку перелякається. Ха, ха, ха! І кліпай очима перед людьми. (Вийма знову часи і кріпко закриває.)

Сергій. Само собою — кліпай!

Терешко. Так, виходить, і тебе вчено? Он як! У нас є унтер-офіцер Крайка — так зовсім простий; а ти, бачу, вчений!

Тарас. З Петербурху, і учебну команду пройшов! Без науки в унтер-офіцери конно-ґвардійського полка не вискочиш...

Терешко. Невже, слухай, ти знаєш: ла-мер, ла-пер?

Тарас. Як?

Терешко. Ла-мер, ла-пер!

Тарас. Щось не пригадаю... (Протягом.) Ла-пер! Ага! Як же, як же, знаю: це ресторація така! Бував, бував!

Терешко. Ні, брате, не туди попав! Це наука!

Тарас. Виходить, в учебній команді її не проходять.

Терешко. То-то що не проходять, а от мій Матюша проходе. (До Карпа.) Біда з тією наукою. Оце недавно був у городі, провідував Матюшу, французьке, брат, учить почав...

Тарас. Французьке? (Дивиться на часи.) Знаю. Мерси?

Терешко. Та ні, яке там мерси! "Ла-мер", "ла-пер", одно слово — наука! І ніяк не потрапиш сказать: неначе так, та не так! Я вже наняв

Матюші навчителя, і сам довго сидів біля них. Слухав, слухав, нічого не второпав. Матюша каже: "ла-мер", "ла-пер", "ла-сер"! — Усі сміються. Учитель поправляє, і поправляє, — я ж чую, — так само: "ла-пер", "ла-мер", "ла-сер". Тю, бий вас, сила Божа! Та й Матюша ж так само говорить: "пер, мер"! Ні, кажуть, не так! Матюша аж плакав... Біда!

Карпо. Нічого, згодом налама язика.

Тарас. Налама, налама — це правда! В учебній команді зразу теж сильно важко й незрозуміло, а як язик наламаєш — пішов!

Сергій. Само собою — пішов!

Тарас. А як бувши в столиці Петербурзі...

Вбігає Василина, за нею Демид.

ЯВА V.

Ті ж, Демид і Василина.

Василина. Доброго здоровля, дядюшка! (Цілується з Терешком.)

Тарас, до Сергія. — Настояща — дама серця... підходяща!

Сергій. Само собою!

Василина, до всіх. — З празником. (У цей мент Демид говорить тихо до Карпа.)

Тарас. Унтер-офіцер конно-ґвардійського полка, Тарас Гупаленко, із Петербурха!

Василина робить кніксен і відходить до Карпа. Тиха розмова. Карпо її цілує, а потім Демида. Тим часом:

Тарас, до Сергія. — Ловка, і всі формальности зна!

Сергій. Само собою — зна!

Терешко. А що, хіба не краля?

Тарас. Не ждав таку в хахландії найти... Думав шукать у Петербурзі... Дама настояща, і формальности... і все... неначе в Петербурх попав прямо на Невський!

Терешко. А я ж казав!

Тарас. Дядяшка Терентій, ідіть зразу в атаку, на приступ! (До Сергія.) Настояща дама серця!

Сергій. Само собою — з серцем.

Карпо, до Василини й до Демида. — Ну, Слава Богу, що так сталось! Дуже, дуже рад!

Терешко. А що, Василино, скоро нас покличеш на весілля?

Тарас, до Сергія. — Ловко атакує.

Василина. Ще не знаю.

Терешко. Мабудь, без дядька не обійдеться... Треба буде поклопотать... а?

Василина. А не обійдеться!

Тарас, крутить вус і дивиться на часи. — А коли що, то й ми поможемо...

Василина. Спасибі!

Тарас, до Сергія — Чуєте? Які формальности!

Василина. Коли ласка, то за боярина прошу.

Тарас. Не в согласії! Бажаю стать у першу шеренгу!

Карпо. Опізнились! Василина йде заміж за Демида Семеновича!

Терешко. Оце так!

Тарас підходить до Сергія. — Промах!

Терешко. А чом же ти відразу не сказав?

Карпо. Бо й я не знав. А поки ми тут говорили, їх там, у мене, благословила мати.

Тарас. Неприятний промах! (До Сергія.) Так нам тут нічого робить.

Сергій. Само собою.

Карпо. Просимо з нами пообідать, зап’ємо заручини!

Балакають тихо з Василиною й Демидом, Василипа весело сміється.

Терешко. Пообідаємо, справді!

Сергій. Само собою!

Тарас. Та вам нічого, а я осоромився. Тепер — ні в сих, ні в тих; не той узяв приціл і не попав у мішень. Шпак сміяться буде в вічі; ні, краще ретируюсь! Прощайте! (Прощаються.)

Карпо. Ви ж нашої хати не минайте!

Сергій. Само собою. (Виходить.)

Тарас. Не надіявся. Тепер хоч не показуйся в Петербурх столицю... Попорчена мендаль! (Вийшов.)

Терешко, чухав голову, про себе. — Пропала поросна свиня!

Карпо. А ви, дядьку, зостанетесь?

Терешко. На чиїм возі їдеш, того й пісню співай! Прощайте! А на весіллі погуляєм! Пошли Вам, Боже, щастя! Ха, ха, ха! Пропала вся пиха столична в Тараса. (До Карпа.) Ти думаєш, що я не розумію, що — він, а що — Демид? Розумію! Маладець учитель! Хвалю! І Василину хвалю: до пари вибрала дружину! (Виходить, Карпо за ним.) Бач, столична птиця кирпу гне, а "ла-мер", "ла-пер" і не нюхав...

Вийшли.

ЯВА VI.

Василина й Демид, потім Карпо.

Демид. Ще кілька хвилин, і я б зоставсь у дурнях!

Василина. Чого так?

Демид. Як би я перший не посватав, то Гупаленко б вас узяв.

Василина. А хто його зна. (Входить Карпо.) Він гарний!

Демид. От бачите! І гарний, і багатий!

Карпо. І дурний, і нахаба, і самопевний! Звичайний, старший городовий із Лубен, а послухали б, що він тут говорив: "кругом хахландія, мужики... і нема йому кумпанії!" А? Самий противний покруч послідного сорта, і той глузує над хахлом! І таких немало й між освіченими й неосвіченими бездарами! Їх обійшла природа своїми дарами: творила, бачите, дуже хапко, наскоро, і забула покласти їм у голови хоч грудочку доброго, простого мужицького мозку, а через те вони і крутяться все життя, мов ув ополонці, не пристаючи ні до якого берега!... Я рад, що на обід він не зостався. Немає гірше, як чоловік, зіпсований життям і оточенням, потеряв натуральний розум: в голові макітриться, все ходе вверх ногами, і він сам ходе у тьмі, та стукається лобом то об той, то об другий чужий одвірок і до смерти вже не вийде на шлях простої, звичайної людини!

Демид. Браво, браво! Чудовий малюнок!

Василина. А цей малюнок, знаєш, зачіпає трохи й мене...

Карпо. Ха, ха, ха!

Демид. Може, колишню, давню?

Карпо. Був той гріх! Ну, а тепер ти вийшла вже на шлях простої, натуральної людини. (Цілує її.) І через те модність і формальність, як каже Гупаленко, тобі будуть противні.

Входить Іван, одягнений у нову пару.

ЯВА VII.

Ті ж і Іван.

Василина. Гляньте, як Іван нарядився!

Іван. "Хоч горя набрався, за те ж у робу вбрався", — як кажуть херсонські кабатажні матроси!

Карпо, Демид і Василина обступають Івана й ніби пробують матерію, пощипують його.

Карпо. Нічого.

Іван. Ай!

Демид. Добре сукно.

Іван. Та ну тебе!

Василина хоче піймати за рукав, Іван ухиляється, Василина пада на Демида. Демид її обніма.

Карпо. Ага, піймалась! Ну, користуйся ж сличаем — цілуй!

Демид хоче поцілувати Василину, вона ухиляється, й дає йому тумака у спину.

Демид. Ого!

Карпо. Це перша проба. (Сміється.)

Іван, сміється. — Чудовий настрій! Певно, щось тут без мене сталося доброго? Ну, признавайся, Демиде!

Карпо. Е, брате, що тут сталося,-довго розказувать! А коротенько: Василина йде заміж за Демида!

Василина тікає у двері, Іван її придержує.

Іван. Стрівай лисичко!... (Василина ховає лицо на груди Івана. Він її обнімає й цілує.) Поздравляю з закінченням лікарських курсів!

Сміх. Входить Макар. Василина, сміючись, вириваєтьcя від Івана, біжить до Карпа й тулиться до нього; всі сміються.

ЯВА VIII.

Ті ж і Макар.

Макар. От як у вас весело! Певно, Іван смішить? Гляньте, яка тютя! Прямо таки предсідатель земської управи! (Сміється.)

Карпо. Тут, тату, загальна радість: Василину посватав Демид, і мама вже дала своє благословення. Тепер іще ждали вас, щоб і ви поблагословили!

Демид, бере Василину за руку й підходить до Макара в парі, стають навколішки. — Благословіть, тату!

Макар, по павзі. — Благословляю і благаю Господа милосерного [підводить їх і цілує; входить Тетяна й Явдоха], щоб він послав вам любови і згоди в сім’ї на многі літа!

Тетяна. Та тільки знайте, що я не одпустю Василини зі свого дому: живіть при нас! Це моя найперша умова! Буде вже з мене, наплакалася й настраждалася! (Здержуючи сльози.) Повилітали птахи з гнізда й покинули нас старих: ані Михайло, ані Петро й носа сюди не покажуть!...

Поженилися на панночках і забули батька-матір. А Василини не пустю від себе! Одна, та й ту не буду бачить?

Макар, витирає сльози. — Та не плач! От іще! Всі раді, а вона плаче! Чого їм від нас відходить? Демид любе хліборобство, — бачила, як працював чотирі місяці, — збудуємо їм гарну хату, поруч з Карповою, та й нехай хазяїнують: хоч укупі з Карпом, хоч нарізно; а тут же і школа є, можна з нашим учителем помінятися...

Демид. Не журіться, мамо, ми вас не покинемо.

Карпо. А з учительством діло владнаємо. Ну, давайте ж обідать та зап’єм заручини. Явдохо! Внеси, голубко, слив’янки. (Явдоха йде; мати, Василина й Демид окремою ґрупою балакають тихо! Мати гладить Василину по голові, та цілує їй руки!) А слив’янка, певно, добра, бо п’ять літ ждала цього сличаю.

Макар, до Івана. — А ти, сину?

Іван. І я вип’ю слив’янки.

Макар. Слив’янка слив’янкою, а ти б женився.

Карпо. Поїдем до Кравченка! Там, брате, дівчина Тетяна, як маків цвіт!

Макар. Еге, еге! Кравченки хазяїни, сину, давні, рід хороший, чесний, багатий, а до того й сусіди. — Катай!

Іван, жартівливо. — В Китай!

Макар. Та ну бо, не вигадуй! Ти ж показав себе он яким робітником, тепер пора звить гніздо: женися!

Тетяна. Женися, сину! Я Тетяну Кравченкову бачила і знаю. Хороша-прехороша!

Іван. А ви думаєте, я не бачив? Бачив у церкві й балакав на паперті з нею.

Тетяна. Бачив? Балакав? От і гаразд! А правда ж, гарна?

Іван. Кращої й не треба!

Карпо. Так їдемо сьогодні під вечер; чого зволікатись?

Іван. І справді, нічого зволікатись! Приборканий я [7] був і тільки мріями літав туди, де серцем жив давно! І от тепер я спробував себе на тяжкій праці строкового, здобув робочу дисципліну, набрався певности у своїх силах — і воскрес: у мене крила одросли, я почуваю сміливість в душі і йду на сцену!

Карпо. В театр?

Макар. От тобі й маєш!

Тетяна, схоплюється. — Куди йдеш?

Іван. Служити в театрі, мамо, хочу!

Макар. Тільки що успів зробитись добрим робітником, справжнім чоловіком, і на тобі: знову химера! Залиши, сину, цю химеру! Осядься на землі — святе діло!

Тетяна, втира сльози. — І цей кида!

Іван, цілує матірь. — Я вас ніколи не покину, ніколи не забуду!

Карпо. Театр... Страшна, мій брате, річ! Ти сам раніш казав, та і я знаю... Краще вік жить строковим робітником, принаймні, є харчі, ніж бездарою-актором поневірятись, старцювать!...

Іван. Ах, Карпе! Я так люблю театр, як божевільний свої фікси! Зрозумій, брате: всі лічать мене невдахою, і сам себе я мучив думкою, що вродивсь нікчемним! Дай же мені спроможність попробувати на сцені свої сили! А може ж я талант?

Карпо. А пам’ятаєш, ми бачили в городі акторів, і, не дослухавши п’єси до кінця, ти втік з театра? Ха, ха, ха!

Іван. Хіба то п’єса, хіба то актори?...

Карпо. А може ж і ти кращим не будеш? Скажу твоїми словами: мрії твої — суєта!

Іван. Демиде! Заступайся за мене! Карпе! Може, я і справді чудодій, може, мої мрії суєта; сцена ж — мій кумир, театр — священний храм для мене! Тільки з театра, як з храму крамарів, треба гнать і фарс, і оперетку, вони — позор іскуства, бо смак псують і тільки тішаться пороком! Геть їх з театра! Мітлою слід їх замести! В театрі грать повинні тільки справжню літературну драму, де страждання душі людської тривожить кам’яні серця і, кору ледяну байдужности на них розбивши, проводить в душу слухача жадання правди, жадання загального добра, а пролитими над чужим горем сльозами убіляють його душу паче снігу! Комедію нам дайте, комедію, що бичує сатирою страшною всіх і сміхом через сльози сміється над пороками і заставля людей, мимо їх волі, соромитись своїх лихих учинків!... Служить таким широким ідеалам любо! Тут можна іноді й поголодать, щоб тільки певність мать, що справді ти несеш нехибно цей стяг священний! [8]

Демид, міцно стискав руку Івана. — Я подивляю твою думку, я чую серцем, що ти артист! І справді, Карпе! Не ламайте чужої волі, я певен, що Івана сцена жде давно, — віддамо його сцені!

Василина. Таточку, мамо, Карпе! Не силуйте Івана жити в селі! Нехай він робить те, що любить.

Карпо. Та, Боже поможи йому, і я рад помогти.

Тетяна. Може, і справді там його щастя?

Макар. Ну що ж, нехай іде... і Михайло щось про це казав і раяв.

Іван, цілує батька, матірь, Карпа. — Спасибі, спасибі за поміч! Тепер життя мене до себе манить і усміхається так мило, як Василина усміхнулась зараз Демидові! Ви щасливі — і я щасливий у цей час! Ура!... (Цілує Василину й Демида.)

Макар. Стрівайте! Здається, хтось під’їхав.

Карпо, заглядає в вікно. — Коляска ґрафа Тюті!... Що це, чого це?...

Іван, заглядає ззаду. — А в колясці наш Петро.

Тетяна. Петро! (Біжить із хати.)

Макар, іде за нею. — Та не біжи бо так, стара, а то ще впадеш. (Вийшов.)

Василина, радісно скаче. — Петя, Петя! Слава Богу, хоч мама заспокоїться! (Вийшла.)

Іван. Аз ним поруч якась пишна краля — певно, жінка! Хто ж то ще верхи?

Карпо. Старший син ґрафа Тюті.

Іван. Угу! З кавалером замісць приданого...

Карпо. Якесь паскудство! А бідна мама, дивись, дивись: мало не звалила Петра!...

Іван, відійшов від вікна. — О, матері! Як би вас діти так любили, як ви дітей, тоді б не жаль було так упадати біля них!

Карпо. Ведуть під руки кралю.

Іван. І знову суєта! А, подла суєта! Ну, ну, побачимо, що за птиця Петрова молодиця!

Карпо. Ґраф коня пришпорив і подався з двору!

Іван. Не удостоїв.

Карпо. А ну його! Скатертю дорога!

Входить Аделаїда, одягнена гарно, модно, ефектно. Мати легенько держиться їй за рукав, заглядаючи в вічі. Слідом Петро, одягнений у судейську одежу, зверху шинеля наопашки. Василина й батько.

ЯВА IX.

Ті ж. Аделаїда, Петро, Тетяна, Василина й Макар.

Тетяна, упадаючи біля Аделаїди. — Невісточко моя, паняночко!... Як намальована — гарнесенька! Роздягайся, роздягайся! (Тим часом Петро цілується з братами й Демидом. Тетяна повернулася до Петра, біля Аделаїди стає Василина, хоче їй помогти скинути шляпу, та одводить її руку.) Петя! Як же ти перемінився!

Петро. Одежа друга, мамо! (До Аделаїди.) Адю! Це брати мої: Карпо й Іван, а це — Короленко.

Аделаїда, стрепенувшись, радісно й цікаво. — Писатель?

Петро. Сільський учитель.

Аделаїда, нехтуючи. — Учитель... (Робить загальний уклін і сіда.)

Іван, до Карпа. — Привітлива!

Карпо. Що то в неї в тій торбі ворушиться?

Тетяна. А я тут ждала тебе з жінкою, ждала, умлівала, мало не злягла з печалі. (Скидає раптом шинелю і кладе на скриню.) О, і в тебе аполєти, як у Михайла. (Петро обертається до Івана й Карпа. Мати заглядає йому в вічі й цілує.)

Аделаїда, до Василини. — Ви вчились у гімназії?

Василина. І скінчила.

Аделаїда. Бідна!

Василина. Чого?

Аделаїда. Скінчила ґімназію й живете на селі у простій мужицькій хаті.

Василина. Це прадідівська, у нас є гарний дім.

Аделаїда, до мішечка. — Чого тобі, Амішко? (Розпускає торбочку, звідтіля показується голова білої манюньої собачки.) Бідненька, як носика зморщила! Повітря негарне? Зараз поїдемо! (Тулить собачку до лиця.) Мішка моя хороша. (Цілує її.) Це ґраф привіз із Парижа й мені подарував. П’єр!

Петро, так кинувся, що мало не звалив матір, і підбіг до Аделаїди.

Аделаїда. Я задихаюсь, таке важке повітря.

Василина. Це пахнуть так васильки.

Аделаїда. Фі!... Мішка! Не кусай!... П'єр! Там нас ждуть!

Петро. Адечко мила, посидимо — ще ж рано.

Аделаїда. Зуби, як голки!... Як у вас багато рушників — ви, мабуть, усі тут умиваєтесь? Петро підійшов до матері.

Василина. Це для краси.

Аделаїда, притулила собаку до щоки. Ха, ха, ха! П’єр!

Петро, схоплюється й підбіга. — Що, Адечко?

Аделаїда. Їдем. Ай!

Тетяна. Що там?

Аделаїда. Противна Амішка вкусила за вухо! Запиха собачку в мішок. Сиди там, зла фуріє... П’єр! Їдем!

Тетяна. Що це ти, невісточко моя золота? Плюнула через поріг, та й з хати?

Петро. Мамочко, голубочко, вибачте, що я до вас на хвилиночку...

Тетяна. Як на хвилиночку? Що ти говориш, мій сину?

Петро. Бачите, Адя давно запрошена до ґрафа. Вона вчилася разом із його дочкою, а та сьогодні іменинниця, так нас там ждуть обідати... Я, мамо, завтра заїду.

Аделаїда. П’єр!

Петро, біжить до неї. — Та посоромся хоч рідні!

Тетяна. Петя!

Петро повертається до матері.

Аделаїда. П’єр! (Петро прибігає.) Їдем, а ні, то я сама поїду.

Тетяна. Боже, мій, Боже мій! (Хлипає.)

Макар. Стара, годі! Коли запрошено до ґрафа, то нехай іде! Може, там кращий обід!

Петро, до батька. — Не то що... А запрошено... якось... знаєте... обіщали! Коней вислали... син ґрафа сам зустрічав...

Аделаїда, йде до дверей. — П’єр!

Петро, хапав шинелю. — Я зараз!

Аделаїда, робить загальний поклін. — Прощайте! (Цілує Василину.) Мені вас жаль!

Василина. А мені Петі жаль!

Аделаїда. П’єр! Уже нерано, там ждуть. (Вийшла. Петро наскоро цілує матірь, батька, біжить до дверей, вертається, хоче попрощатися з Карпом.) Чути: П’єр! Він кидається з хати, приговорюючи: "Завтра заїду, завтра заїду, завтра"... П’єр!

Карпо, Ехе-хе! Ускочив!

Тетяна. Сину мій, петрусю, дитино моя дорога, занапастив ти свою голову! Плачучи, йде надвір.

Макар. Оце невісточка!

Іван. Чучу! Свинота!

Завіса.

ДІЯ IV.

Кабінет.

ЯВА I.

Михайло, читає ґазету. — От тобі і старший писарь Іван Барильченко! Первокласний артист, усі ґазети в один голос славлять. І за такий короткий час — усього два роки! Входить Наташа.

ЯВА II.

Михайло й Наташа.

Наташа. Я думала, що тут хто-небудь є, а це ти сам з собою говориш!

Михайло. Читав ґазети! І вичитав приятну новину. Я тобі, Наташа, не говорив іще: у мене є брат, так, знаєш, невдаха, недоучка, босяк по характеру... розумієш: босяк! І тепер раптом знаменитість! Первокласний артист за короткий час! Талант, і попав на свій шлях.

Наташа. Милий артист, босячок! Як би я хотіла його бачити! Де ж він?

Михайло. В Москві пожинає лаври! Щасливий: незалежність, лаври і гроші.

Наташа. Ох, як я люблю артистичне життя. Я перше хотіла бути артисткою, так татко...

Михайло. О, ти мала б поспіх — ручаюсь! Красива женщина й без таланту на сцені має більший поспіх, ніж некрасива з талантом.

Наташа. Хіба я гарна?

Михайло. Ти сьогодні гарна, як майський ранок!

Наташа. Тільки сьогодні?

Михайло. Що-дня, раз-у-раз ти гарна; а сьогодні особливо! І як тобі личить ця нова причіска, і ґепюри на рукавах, і...

Наташа. Ну... (Затуля йому рот рукою.)

Михайло, цілує руку. — Так щоб така красавиця не мала на сцені поспіху? Зарані б поручився...

Наташа. То так тобі здається, бо ти сам у хорошому настрою: іменинник, статський совітник і інспектор!

Михайло. Це ти, моя зірко, така щаслива, це через тебе посипалося стільки життєвих удач на мене.

Наташа. Чого ж я? Особі твої заслуги, твоя докладна записка... Ну, дядя мій, директор, — усе разом... Не у примір другим...

Михайло. А все ж через тебе, мій ти талісман, моя ти маскота! (Цілує її.) Знаєш, коли її надалі так буде мені усміхатись фортуна, то я скоро і в директори вискочу, а там і "дєйствітєльний статскій" не за горами! Само собою, що і статський так рано — приятно! Тільки статських тепер розвелось занадто багато! При тому статський усе-таки не ґенерал, а дєйствітєльний — Ваше Превосходительство!

Наташа. Як ваше превосходительство, так і старий!... Не хочу! От татко тепер ґенерал — ваше превосходительство, і сліпий! Краще б він зоставався все життя полковником, тільки щоб бачив...

Михайло. Нещастя!... А не осліпни твій татко так неждано, він пішов би далеко!...

Наташа. І ми б поїхали на той рік на Рівієру, а тепер уже не побачу я тебе, красо всього світа, ніколи!

Михайло. Чого?

Наташа. На наше жалування й на таткову пенсію далеко не поїдеш; хіба твоя родина поможе...

Михайло. Бережливість поможе нам зробити запаси, а на запаси можна поїхати й на Рівієру.

Наташа. Бережливість! Ха, ха, ха! Ми з татком жили на-всі і тепер з тобою живемо на всі! От і на сьогоднішній вечір уже багато взяли в борг! А пенсія ще не прийшла, і тобі з дому не присилають... Миша, чи не посварився ти зі своїми?...

Михайло. Борони Боже.

Наташа. А чого ж ти два роки збіраєшся поїхати до батька і все зволікаєш? Не розумію! Може, вони сердяться, а через те і грошей тобі не присилають... Миша! Поїдемо, милий, до твоїх, повези мене, познайом! Я певна, що зумію приворожити твоїх старих. Я буду грати, співати; у вас же є п’яніно?

Михайло. Поїдемо, поїдемо, весною поїдемо !

Наташа. Слово?

Михайло. Слово!

Наташа. Гляди ж!... Кажуть у Полтавській Губернії чудова природа; а батьки твої давні поміщики, то, певно, посідають стариннє яке урочище: замок, парк!... Ах, як я люблю старинні поміщачі усадьби!

Михайло. О, там біля Лубен і в Лубнах — дуже гарно! Сула, гори, манастирь, малоросійська Швайцарія.

Наташа. Ах,Швайцарія... Рівієра! Коли я вас побачу?

Михайло. Побачиш, клянусь! Таткові вже вийшла пенсія й немала... Куди він її діне, живучи при нас? Квартира казьонна, моє жалування

хороше, візьму ще побільше уроків, плюс бережливість, а там поїдемо в Полтавщину, візьмемо в батька добрий плюс, і на Рівієру!

Наташа. Боже!... Невже? Миша милий, голубчик! (Цілує його.) Невже ми поїдемо на Рівієру? Ах, ах! О, незабутнє минуле! Ти знову воскресаєш перед очима, ти знову наповниш душу трівогою широкого життя: виборне товариство, катання, гуляння, інтриґи! Ах! Краса природи знову наллє в серце живущої й цілющої води й покличе до життя всі фібри молодого серця!... Я наново рождаюсь від думки однії! Миша, хороший мій, як я тебе люблю. (Цілує його.)

Михайло. О, моя мила! Я все для тебе Зроблю!

Входить Акіла.

ЯВА III.

Ті ж і Акіла.

Михайло. А, Акіла Акілович, як я рад, що ви прийшли! Поможете нам? Я чув від директора, Федора Івановича, що ви настоящий метр-д-отель!

Акіла. Можу! Ха, ха! На щот закусок можу! Порядок тож... чай... єрунда! Наталія Петровна не буде турбуватись.

Михайло. Спасибі вам, спасибі. Сідайте поки-що, покуріть: може, ґазету почитаєте?

Акіла. Не варт, єрунда!

Входить Тарабанов, одягнений у поношений жакет, у кальошах — одна глибока, друга мілка, — і в білому колпакові.

ЯВА IV.

Ті ж і Тарабанов.

Тарабанов. Здравія желаю, ваше превосходительство! Явивсь по вашому приказу.

Михайло. Це повар, Наташа.

Тарабанов Служив у барона Корфа! Акіла Акілович зна мене... рекомендуйте.

Акіла. Тверезий — зверх-повар, п’яний — єрунда.

Тарабанов. Сьогодні чист, як хрусталь!

Михайло. Побачимо; у нас є й кухарка хороша. Так ти йди, брат, на кухню й роздивись на провізію.

Тарабанов. Я з кухні ретирувався, ваше превосходительство!

Михайло. Чого так?

Тарабанов. Кухарка войну об’явила: Паша бунт піднімає і, поставивши перед плитою неприступну барикаду — помийницю й величезний віхоть, страща мене облить помиями, коли осмілюся почати приступ до плити!

Михайло. Що вона, з ума зійшла?

Тарабанов. Ревность, ваше превосходительство.

Михайло. Яка ревность?

Тарабанов. Ревнує мене до плитй!

Акіла. От єрунда!

Михайло. Акіла Акілович! Будь ласка, помиріть їх там!...

Акіла. Борис! А ти тверезий?

Тарабанов. Як рекрут на часах!

Акіла. брунду мелеш! Ходім! (Вийшов.)

Тарабанов. Главне діло, Паша в воінственном азарті, як воєвода Пальмерстон.

Виходить.

ЯВА V.

Наташа й Михайло, потім Ваня.

Наташа. А повар, знаєш, босячок; я люблю босячків, вони тепер у моді. Ну і злюка ж Паша! Що їй мішає повар?

Михайло. Очевидно, соревнованіє! Акіла їх помирить. (Входить Ваня.) А що, Ваня?

Ваня. Ґенерал питають, чи вже підшили червону підкладку під тужурку?

Наташа. Скажіть, скоро буде готова! Тільки, Ваня, голубчик, підкладка буде не червона, а зелена. Татко сліпий, йому все-одно, а ви не промовтесь!

Ваня. І мені все одно!

Наташа. Так ідіть і скажіть, що скоро буде готова; тільки не промовтесь.

Ваня. Будьте певні. (Вийшов.)

Михайло. Що ти зробила, Наташа?

Наташа. А що?

Михайло. Ну, як же таки можна, взяла й підшила тужурку ґенерал-майора зеленою підкладкою! Червону треба.

Наташа. Я знаю, милий! Тільки червону треба було купити, а в нас грошей нема: все ззів сьогоднішній вечір; так я взяла свою зелену шерстяну юбку, попорола, і Дарина підшила зелену підкладку.

Михайло. Неприятно... і навіть жаль обманювати старого.

Наташа. Ну, от! Татко не бачить, ніхто йому не скаже, і він буде задоволений. А сказати таткові, що в нас грошей нема — гірше, і він не повірить, бо лічить тебе багатим! Ну, і неприятно, знаєш, признатися...

Михайло. Та воно так... Тільки... якось... А!... Було б хоч пораятись, може б я взяв матеріял у Івана Дмитровича в борг... (Входить Даша й несе сіру тужурку з ґенеральськими погонами й зеленою підкладкою.) Ну, хоч погони ґенеральські.

Наташа. Де татко сам купив раньше.

ЯВА VI.

Ті ж і Дарина, потім ґенерал.

Наташа. Глядіть же, Дарино, не промовтесь, що підкладка зелена, а не червона.

Дарина. Та їм, дорога моя пані, все-одно: чи червоне, чи зелене! Сказано — чоловік темний.

Входить ґенерал. Ваня його веде.

Генерал. Ну, готово?

Дарина. Готово, ваше превосходительство! (Наташа цілує його в щоку, ґенерал гладить її по голові.)

Генерал. Наташенька! (Михайло цілує його у щоку, ґенерал гладить по голові.) Миша! Здоров, брат! Здоров — підґенерал! Ха, ха, ха! Ну, Дарино, давай надінем ґенеральську тужурку! (Скида халат.) І халат підіб’єм ґенеральською підкладкою. Подають тужурку й помагають надіти.

Надівши тужурку, одвернув полу, погладив рукою, потім погладив лацкани і, взявши рукою погони: Чую під рукою, що погони ґенеральські, а от підкладку. (Знову одвертає полу і гладить.) Не розберу!... Червона?

Наташа. Червона, татку!

Ґенерал. Сліпий! Не бачу! Ох, яка тяжка потеря!... От сьогодні будуть гості вінтити, а я не можу! Уміщаю, брат, за картами!... Ну, що ж, прийду, хоч посиджу, послухаю, як другі: (передражнює), дві піки... три піки... три черви... малий шлем у бубнах... Ха, ха, ха! Люблю, коли гра туго намотується на нервовий вал... Температура піднімається, нерви настроєні по високому камертону... Ху! Жарко! Брат, Федор Іванович, бере прикупку... Заліз — прикупка ні к чорту!... Судорога пройшла по

виду... Переводить дух, оддувається! Ха, ха, ха! Тепер не дай Бог бути партнером Федора: всі помилки — на нього! Грім і блискавка.

Наташа. Я навіть боюся за дядю Федора: гарячиться, кричить, кашляє, аж синіє, і знову кричить! Здається, от-от буде параліч!

Ґенерал. А-а! Грім і блискавка!

Наташа. І увесь грім за три копійки. (Михайло сміється.)

Ґенерал. А-а! Ха! Три копійки! Не в тім річ! Тут умственна еквілібристика: чоловік дума, ріша, розріша, кипить, і раптом — тарах! Не той ход — без однії!... Тарах — без двох! Нерви витягнулись, одна помилка повела за собою другу, третю, все вверх ногами ! Ну, й баталія! Тут життя... а... а...! Ха, ха, ха! Люблю! Ну, поки проб’ють барабани й закипить на зеленім полі бой смертний, — ходім, Ваня, дочитувати ,,Розвідчика".

Бере Баню за руку й ідуть.

ЯВА VII.

Михайло й Наташа, потім Акіла.

Михайло. Як жаль татка! Скілько в нього енерґії! Ще б служити, повишатись,— і на-тобі таке нещастя: сліпота!

Наташа. Це в нас у роду. Дід мій, теж ґенерал, осліп під старість... А що, Миша, коли я осліпну? Боже мій! Як страшно! (Починає плакати.) Я... я... стара... зморщена і сліпа, нікому непотрібна... Миша, ти мене покинеш, а татка вже не буде... Ох, ох! Як біля серця здавило.

Михайло. Наташа, мила моя, годі! Охота мучити себе нікому невідомою будущиною! Коли там що буде, та ще й чи буде, а ти зараз псуєш свої ясні очі! Від сліз очі теряють ясність, яскравість і красу...

Наташа, витирає очі. — Невже?

Михайло. Ну, як же можна: гості й ти заплакана! Скажуть, що ми сварились, що я тебе бив; мало чого не видумає баронеса: вона з павутини вірьовку сплете!

Наташа. Не буду, не буду! Побіжу, припудрюся.

Вибігає, з других дверей виходить Акіла.

ЯВА VIII.

Михайло й Акіла.

Михайло. Ну, що, все благополучно?

Акіла. Єрунда! Помирив! Випили по чарці й помирились. Тепер весело принялись за роботу; самовар я велів ставити; тепер ознайомлюсь із бухветною силою, з закусками, і треба сприготовити десерт!

Михайло, у двері — Дарино!

Входить Дарина й подає письмо.

Дарина. Почталіон приніс.

Михайло. Так от, Дарино, покажіть Акілі Акіловичеві бухвет, закуски, десерт... я ж уже до цього не мішаюсь: коли, що й як подати, — це ваше діло, Акіла Акілович!

Акіла. Єрунда!

Пішов, Даша за ним.

ЯВА IX.

Михайло, потім Наташа.

Михайло. Від кого ж це? (Розриває конверту, виймає лист і повертає до підпису.) Твій брат Карпо Барильченко... Подла фамілія!.. Так неприятно для слуха: "Барильченко". Зараз видно простоту рода. Дєйствітєльний статскій совітник — Барильченко. Чорти батька зна що! І перемінити не можна: куди не поверни, все чується погане якесь "барило!" (Пробігає письмо.) Недоставало! (Читає тихо.) І чого б я їхав за п’ятьсот верстов, та ще в такий... день!... Прямо наче навмисне змовились... І що його робити ?...

Входить Наташа, тихенько підходить.

Наташа. А від кого це лист?

Михайло. Та від одного знайомого.

Наташа. Дай, я прочитаю...

Михайло. Не варт...

Наташа. Дай! Може, це від женщини?

Михайло. Ну от! Коли хочеш, по правді, це від брата.

Наташа. Від артиста, від босячка? О, це дуже цікаво! Дай!

Михайло. Ні, це брат нецікавий. Вік прожив у селі.

Наташа. Ну дай же!

Михайло. Ти не прочитаєш. Поганий почерк. Я сам прочитаю. "Коханий брате Михайло! Що з тобою сталося, що Ти два роки не приїздиш? Перше писав, то сим, то тим заспокоював батьків, а тепер замовк, і мама мучиться тут і всіх мучить своїм неспокоєм. Оце цими днями так плакала, що мусіли згодитись, щоб їхала одвідати Тебе празниками. Потім нагадали, що Ти скоро іменинник, і от мама приїде на цей день до Тебе. Пишу Тобі, щоб Ти виїхав на вокзал і зустрів її, бо вона, мабуть, не потрапе. Дома все благополучно. Іван пішов на сцену, де має великий поспіх і заробля гроші немалі. Петро женився на дочці предсідателя окружного суда й нині вже судебний слідователь. Батько, і мати, і ми всі кляняємся Твоїй жінці, хоч і не знаємо її. І чому б то не приїхать, щоб матір заспокоїть? А тепер доведеться нам турбуватись: як то вона добереться до Тебе в такім великім городі! Хіба, може, батько поїде з нею. Твій брат, Карпо Барильченко".

Наташа. Яка я рада, яка я рада! Нарешті таки побачу твою матір, а, може, й тата, бо ти наче навмисне ховаєш їх від мене! Де ж таки! Два годи, як ми побрались, і ти досі мене не повіз до дому, до своїх! Я думала, що ти у сварці; а тепер бачу, що мама тебе любить, коли старістю приїде на. твої іменини. Побіжу зараз, скажу таткові.

Михайло. Стривай, Наташа! Прости мене, що я тобі раньше не говорив... Усе збірався, та й досі не зібрався... Нелегко, знаєш, випутатись, коли запутаєшся, як муха в павутину!... Ах, як би ти знала, як мені й тепер не хочеться говорити, то ти б пожаліла мене...

Наташа. Та що там? Ти мене лякаєш! Говори мерщій!

Михайло. Бачиш: ти роду настоящого дворянського, дід твій — ґенерал, батько — був полковник на шляху до великих чинів, і я боявся одкрито сказать, що я...

Наташа. Та що ти втік із каторжних робіт, чи що?

Михайло. Я з простого роду... Розумієш? Батько мій — багатий козак, просто сказати — мужик, гречкосій, і мати така ж: сама проста людина! Вони добрі, чесні, розумні, трудолюбиві, — нас повчили, і через науку ми стали рівні всім панам, а вони як були, так і зосталися простими мужиками! І от тепер вони їдуть сюди, може, от-от одчиняться двері, і на поріг; а тут у нас збереться городська знать: баронеса, предсідатель земської управи, директор і другі. Я не знаю, що мені робити, як мені перед бомондом [9] показати своїх батьків-мужиків? Порай!

Наташа. Ах, ах! (Пада на диван і закрива лице руками.) Боже мій! Так ти мужик?

Михайло. Я статський совітник, а батько та мати...

Наташа. Мужики! Фі! Як же ти посмів так обманути нас?

Михайло. Неправда! Я не обманював: мене не питали — я промовчав!

Наташа. Ох... ох! Боже мій! Жінка мужика! Від нас же одступиться все фешенебельне панство. Як же я тепер людям покажусь? —Що батько бідний буде почувати? Ґенерал, і — мужики! Слава Богу, що він осліп, принаймні, не побачить своїх сватів.

Михайло. Що ти говориш, опам’ятайся! Наташа, мила моя!...

Наташа. Не підступайте до мене близько. Від вас житним хлібом пахне! Ви — мужик, я вас не люблю, я з вами розведусь!

Михайло. Розумні люде будуть сміятись над твоїм горем!

Наташа. Неправда! Всі пожаліють мене нещасну. Ах, ах! Яка подлість на світі завелась: мужик кінчає університет, і його не пізнаєш, хто він? Попадає в вище коло людей, їде на Рівієру й ловить благородну з діда-прадіда дівчину, як дурну рибку в сітку, обнімає її ніжний стан своїми мужицькими лапами, цілує її мужицькими губами... Фі! Обман, низький обман, від якого не можна навіть і встерегтись!

Михайло. Ха, ха, ха!

Наташа. Він іще й сміється! Нахал, мужик!

Михайло. Неправда! Твій муж статський совітник, а ти дурочка. (Підходить до неї.)

Наташа. Ай! Не підходьте! Я не виношу запаху житного хліба!

Входить ґенерал.

ЯВА X.

Ті ж і ґенерал, його веде Ваня.

Генерал. Чую — баталія! Ну, думаю, Федор за картами! Пробили барабани, й зелене поле відкрилось...

Наташа. Ваня, вийдіть! Я вас покличу. (Ваня виходить.)

Генерал. Що з тобою, Наташа? Ти заговорила таким голосом, неначе зосталась на великому шлемі без п’яти?

Наташа. Ах, таточку, голубчику, я все програла! Я нещасніша людина! (Хлипа.)

Ґенерал. Що там? Пропала провізія на кухні, розбили вино?

Наташа. Осудовисько, осудовисько!

Ґенерал, Заспокойся! Все можна дістати в ресторані; хоч і дорожче, але що робити? Де ж Миша?

Михайло. Я тут.

Ґенерал. Що з нею?

Михайло. Я одібрав лист із дому...

Ґенерал. Ну, і що ж?

Михайло. Сьогодні буде моя мати, а, може, й батько.

Ґенерал. Ну, і слава Богу! А все ж таки не розумію: в чім же тут осудовисько, Наташа?

Наташа, плачучи, — Його мама... і тато... [реве] мужики!

Ґенерал. Ха, ха, ха! Ну, і прекрасно! Через мужа й ти зіллєшся з великим народнім океаном, обновиш кров дітей, не будеш рождати сліпих! А Михайло, твій муж, через науку, є благородна щепа!... Розумієш? От проста яблуня, її калірували, прививку зробили, — і родяться кальвілі — вищий сорт яблук. Корінь простий, а яблука кальвіль! Ха, ха, ха! Я думав, Бог зна що трапилось... Ну, заспокойся!

Наташа. Як? І тобі, таточку, нічого? І це тебе не обража?

Ґенерал. Ні краплі! (Михайло його цілує.) Я знав давно, мені сказав дядя Федір; із формуляра видно! Тепер тільки дурні носяться зі своїм, може, незаслуженим, часто случайним аристократизмом... Чесність, образовання, наука, ум, талан — важно, а решта — плювать!

Наташа. Таточку! Ти не смієшся? А батько, мати... вони мужики й сьогодні приїдуть.

Ґенерал. Сьогодні приїдуть, а завтра поїдуть... Ну, помирись! Я чую, що ти образила Мишу!

Наташа, поглядає на Михайла. — Миша!... Йди сюди!

Ґенерал. Ні, брат, ти йди до нього...

Наташа, підходить і обніма Михайла. — Прости! (Цілує його.)

Михайло. А чим пахну?

Наташа. Духами... трефль!

Михайло. Як скоро випарився житний хліб. (Дзвінок.)

Наташа. Гості! (Кидається в залу.)

Михайло, підбігає до дверей. — Акіла Акілович, гості! (Акіла у дверях.)

Акіла. Єрунда!

Михайло, бере генерала під руку. Зараз одкриється кумпанія на зеленім полі; присоглашаю, як воєнного посредника!

Ґенерал. Ха, ха, ха! Ну, брат, признайся, що без посредника й тобі було погано!

Михайло. А як же, замісць пороху, запахло житним хлібом!

Обидва сміють ся й виходять.

ЯВА XI.

Виходить Акіла, йде до зали, загляда у двері.

Акіла. П’ять утроб! Директор, баронеса і ще один, два, три, — так, п’ять! Єрунда! (Йде до дверей). П’ять стаканів! (По хвилі офіціянт несе на підносі: чай, сухарі і другі, потрібні до чаю, приправи.) А ром? Дарина! Ром! От, єрунда! (Дарина подає, установляють на підносі.) Взяв і забув! Директор любить із ромом. (Дзвінок; заглядає у двері.) Ще три... Наші вчителі — єрунда, підождуть. (Офіціянт вертається.) Три ще. (Дзвінок; загляда.) Один. (До офіціянта.) Наливай чотирі. (Дзвінок.) Підожди, щоб разом... От, єрунда, як розходились! Ну, несіть чай із Дашею, — я приймусь готовити десерт.

Пішов. Часто дзвонять. Ходять у залу: то Даша, то офіціянт; туди несуть чай, — назад порожні стакани. [Пізніше, по хвилі, дружній сміх трьох-чотирьох голосів "Я його не люблю!" "Грати, так грати, нічого постоли морщити!" "Хто ж із ренонса ходить? Бабський ход! Ву, грач!"] Появляється Акіла, подивився у двері. Двацять два чоловіка. [Крик: "Козиря, козиря!" "Чим же крити?"] Директор уже кричить! Входить Михайло.

ЯВА XII.

Акіла й Михайло, потім Наташа.

Михайло. Спасибі вам, Акіла Акілович! У вас знаменитий порядок...

Акіла. Порядок і дисципліна, решта єрунда! Думаю подати десерт, є гулящі дами, нехай гризуть і їдять, ніколи буде гризти ближніх!

Михайло. Ха, ха, ха!

Акіла. Єрунда! (Пішов. Із зали входить Наташа.)

Михайло. І ти покинула гостей?

Наташа. Там ніколи вгору глянути: Марія Петровна і Ґляфіра Афеноґеновна розбірають родословну Зімича; Катерина Александровна і Михалина Купир’яновна завели спір про оперу: одній Фіґнер до серця припав, а другій Собінов [10]: решта слуха. Така розмова затягнеться довго; а я запримітила, що ти вийшов, і собі... Милий, ти не сердишся ?

Михайло. О, ні, ні! Я, знаєш, сам тривожусь на щот приїзда батьків!... Бачиш, то, що ти говорила про мене, — дитяче непорозуміння з фактом; але, справді, ввести батька й маму в наше коло, де розбірають родословну Зімича, і знову баронеса... прямо таки страшно... За чоловіка страшно.

Наташа. Ах, ах! Не говори! У мене голова болить!

Михайло. Ти краще подумай, що робити! Власне кажучи, все єрунда, як говорить Акіла; а от нема смілости ввести своїх батьків, одягнених у селянську одежу в залу. Чорт-зна що. Це халуйство, — я розумію, і от за всім тим мучусь: що скаже баронеса! Ще хоч би одежа друга, знаєш, загальна... Мама й тато дуже розумні люде, лишнього не скажуть... але одежа... одежа! Особливо, жіноча... А!

Наташа. Миша, я твою маму переодягну в чорне плаття моєї покійної мами!

Михайло. Ангеле мій, чудова ідея! А як не зійдеться? Моя мама, — жінка, знаєш, огрядні...

Наташа. А шнурівка на що ? Ми з Дариною добре її зашнуруємо, і прийдеться.

Михайло. Ідея, ідея! Ангел мій! (Цілує її.) Добре придумано!... Ти ж маму вмовиш сама, вона податлива і згодиться для тебе все зробити, а от батько!... Ну, батько нічого: ориґінал поміщик, ходить у національній одежі! Чудово, чудово! (Дивиться на часи.) А знаєш, уже час, як харківський поїзд прийшов. Сьогодні їх не буде! Воно і краще — без маскараду; ну, а завтра хоч і приїдуть, байдуже, аби без гостей.

Наташа. Миша, а ти попросиш у них грошей на Рівієру?

Михайло. Попрошу, і дадуть! Батько чоловік багатий, дуже багатий, а мама — віск! Дадуть, дадуть, тільки треба приняти ніжно, ласкаво!

Наташа. Дадуть? Милі мої мужички, ах, як я люблю їх! А щодо прийому, то я їх зачарую... (Входить Дарина.) Нікого нема?

Дарина. Нікого. Тільки там на кухні знову йде колот: повар п’яний і кухарка, здається, під шефе!

Михайло. А щоб їх чорт узяв! І Паша випила?

Дарина. Щось на те похоже.

Михайло. Акіла Акілович. (Акіла на дверях.) Тарабанов п’яний!

Акіла. Треба зараз вигнати.

Михайло. Ради Бога, навідайтесь, що там!

Акіла, йде. — От єрунда! Дарино, подавайте Десерт. (Вийшов.)

Наташа. Я на хвилину, і зараз назад. (Вийшла.)

Михайло. А я підожду Акілу Акіловича. (Дарина й офіціянт несуть десерт і скоро вертаються.) Баронесі, потім директорові, предсідателеві...

Офіціянт. Десерт просто ставиться на столі, так і Акіла Акілович веліли!

Михайло. Ага, на столі ?... Гаразд, гаразд! Поставте на столі!... (Пішов.) Так краще, не буде очевидно, кого більше шанують. (Дарина, що вернулася однести десерт, — на дверях.)

Дарина. Там якісь мужики питають вас.

Михайло, про себе. — Це батько й мати... До Дарини: Нехай ідуть. (Дарина зникає.) Якісь мужики!... Навіть для Дарини батько й мати мужики! І все подла одежа робить.

Входить Тетяна й Макар, одягнені празниково: Макар у новій, з чорного, тонкого сукна чумачці без пояса; Тетяна в червоних чоботах, роскішній плахті, зав’язана по очіпку чорною хусткою й тонкою наміткою; зверху темна керсетка з рукавами.

ЯВА XIII.

Ті ж, Макар і Тетяна, потім Наташа.

Тетяна. Сину мій! (Кидається Михайлові на шию й цілує його). Дитино моя дорога! Що ж це ти нас відцурався?

Михайло. Мамочко! (Цілує її). Ніколи... Служба... Збірався... їй! І не міг... Тату! (Цілується.) Як же вас Бог милує?

Макар. Помалу, сину! (Мати держиться за Михайла й заглядає йому в вічі.) На превелику силу тебе знайшли. Заїхав у ґімназію, заплатив сторожеві карбованця за те, що провів.

Тетяна. А де ж жінка... Наташа.

Михайло. Вона зараз... у мене гості.

Тетяна. Ти ж іменинник. (Цілує його.) Пошли тобі, Боже, щастя!

Михайло. І іменинник, і статський совітник, і інспектор!

Макар, із трівогою. Он як!... Нехай тебе... Господь благословить! (Цілує.) Бач, стара, де йому приїздить до нас, коли треба служить. Не дурно ж стільки заслуг має. (Утирає сльози. Входить один із гостей на дверях.)

Гість. Михаїл Макарович, ви вступающий ?

Михайло. Я Ісходящий! (Гість зникає, входить Наташа.) Наташа! От мама, тато!..

Наташа. Мамочко! (Цілує її.)

Тетяна. Яка ж гарненька, як янголятко! Зірко моя! Дай же, я тебе ще поцілую. (Цілує її.)

Макар. Як королівна! (Цілує її.)

Наташа, набік. — Фу, як житним хлібом запахло!

Михайло. Наташа, поведи маму до себе! Шанже ля роб! [11]

Наташа. Ходім до мене, мамочко.

Тетяна. Ходім. Ходім, моя королівно! (Пішли.)

Макар. Там, сину, я зоставив дівці жарене порося, гиндичку, пів пуда масла. Тепер у тебе гості, якраз пригодиться.

Михайло. Гаразд! Сідайте, тату! (Входить Акіла.) Ну що?

Акіла. Єрунда! Пропала вся вечеря!

Михайло. Як?

Акіла. Повар п’яний, Паша п’яна... Ну, драка, і все полетіло в помийницю, а що було на плиті — в вогонь!

Михайло. Скандал!!

Акіла. Єрунда! Я достану в ресторані. Давайте грошей!

Михайло. Грошей! (Шукає.) Треба до Наташі!... Тату, дайте, будь ласка, поки Наташа, двацять п’ять рублів.

Акіла. Єрунда! Найменше сорок!

Михайло. Невже?

Акіла. Двацять п’ять персон, по два блюда, — в кращім ресторані.

Макар, достає й дає гроші. — Та там же, сину, велике порося, сите... гиндичка годована, — може б обійшлися?

Акіла. Порося й гиндичка:— єрунда, хіба так, на підмогу, як холодна закуска. Ну, я йду! (Виходить.) От, єрунда!

Макар. Клопоти, сину, великі в тебе клопоти, — нелегко ті чини достаються!

Вбігає Паша, а слідом всовується Тарабанов.

ЯВА XIV.

Т і ж, Паша й Тарабанов.

Паша. Розчитайте мене!

Тарабанов, показує на Пашу.

Вот в воінственнім азарті

Воєвода Пальмерстон,

Поражає Русь на карті

Указательним перстом!

Михайло, гнівно, задавленим голосом. Убірайся! Босяк! Що ти наробив з провізією? Все пропало... Пріч, п’яниця!

Тарабанов. Горький, ваше превосходительство! Одначе простіть, я не виноват. (Пада на коліна.) Як лист перед травою! (Показує на Пашу.) Неприятель вискочив на позицію і все повалив у помиї.

Паша. Брешеш, босяк, ти повалив!

Тарабанов, встає. — Кухарка, руки по швам: з тобою говорить повар барона Корфа!

Михайло. Пішли вон обоє! Я вас, тварі, в участок.

Тарабанов. Ваше превосходительство, перемініть гнів на милость! Я все поправлю: витягну провізію з помий, вимию уксусом, і на плиту. Я не раз так робив. Усі повари так роблять, а господа їдять і хвалять.

Макар. Ідіть, люде добрі, коли честю просять.

Тарабанов. Мужичок, не твоє діло!

Михайло. Убірайся, говорю!

Тарабанов. Ваше превосходительство, дозвольте остаться одному й доказать свій талант. А Пашу я в потилицю!

Паша. Ах ти, босяк морожений! Ти мене будеш гнать У потилицю? (Засукує рукава.)

Тарабанов, робить прийом на руку. — Ударю в штики! З нами Бог. (Грає на губах наступ, не переміняючи пози. Входить — Акіла, хапає обох за коміри й виводить, Тарабанов не перестає грати і в той мент, коли його веде Акіла.)

ЯВА XV.

Михайло, Макар, потім один із гостей і Акіла.

Михайло. Ху ти, Господи! (Сідає у крісло й обмахується ґазетою.)

Макар. Спочинь, сину, спочинь! Цур йому, яка морока! Ох, нелегко ті чини достаються!

Входить один із гостей.

Гість. Михайле Макаровичу, ідіть сюди.

Михайло. Простіть, я не маю часу.

Входить Акіла.

Гість. З директором, Федором Івановичем, удар!

Михайло, зіскакує. — Що? Боже мій! (Біжить у залу.)

Акіла. От, єрунда! (Теж пішов у залу.)

Макар. Хто ж це осмілився його вдарить ? От тобі і благородна кумпанія.

Входить Наташа й Тетяна, одягнена в чорне плаття, в чепчику. Макар не пізнає жінки, почтиво піднімається і кланяється.

— Це, мабуть, ваша мама? Доброго здоровля, свахо! Привів Бог поріднитись.

Тетяна. Та що ти, старий, — це я! Це так невісточка мене нарядила, щоб вивести до своїх знатних гостей! Тілько я не можу ходити... Як спутана, і під груди підпирає! Ой, не можу дихать! (Хоче сісти.) І сісти не можна!

Наташа. То з непривички, мамо; воно пройде, обійдеться; а за те як вам гарно! Прямо — баронеса! Жаль, що ви не захотіли припудритись!

Макар. Чи ти не здуріла стара? Як ти могла дозволить такий глум зробить над собою ?

Тетяна. Коли ж Наташа так просила, так просила, що я не змогла одмовити й мусіла одягатись... Ой, яка тісна супоня, не можу дихать! Ой, дочко, розпережи мене, бо я задавлюсь.

Макар. І ти, дурочко стара, дозволила зробить зі себе малпу? Іди зараз переодягнися! Не вгодні ми такими, як є, — не треба! Прощайте, Бог з вами! Ще чого доброго, вимажете нас сажею й будете показувати для сміху своїм гостям.

Наташа. Моя мати так одягалась, і ніхто не сміявся.

Макар. Коневі сідло, волові ярмо! Переодягайся мені зараз, та й гайда додому!

Тетяна. Та Бог з тобою, старий! Мені вже нічого; я можу витерпіть, який там час.

Входить Михайло.

ЯВА XVI.

Ті ж і Михайло.

Макар. Подивись, полюбуйся, як твою матір жінка перевела на чорта, на відьму з Лисої Гори...

Тетяна. Старий! Та мене вже не давить!

Макар. Так мене давить сором — я не можу тебе бачить, так наче тебе опльовано!

Михайло. Дурощі говорите! Який тут сором ? Хто оплював ? Переодягли у благородну одежу, і більше нічого! Пожалійте вже хоч ви мене: я так утомився сьогодні, що не можу говорити, не можу думати. Ти знаєш, яке нещастя, Наташа? З Федором Івановичем удар! Зараз побігли за лікарем.

Наташа, біжить у залу. — Ах, ах! — Михайло за нею.

ЯВА XVII.

Макар і Тетяна.

Тетяна. Ой, старий, умліваю, під грудьми давить, ребра тріщать, — не можу дихать!...

Макар. От безглузда! Що ж тепер робить? (Роздивляється.) Не видко, де починається супоня; хоч би ніж. (Шукає в кишені.) Нема!

Тетяна. Ой, рятуй, задавить супоня! Клич ту молодицю, що мене супонила... Боже мій, забула, як її звуть.

Макар. Хоч сядь...

Тетяна. Не можу пригнутись, печінку випира, Дарино, Дарино! Слава Богу, нагадала. (Входить Дарина.) Ой, розпусти супоню, бо я лусну!

Макар. Скоріше! На милость Божу, зглянься! Що ти зробила зі старою жінкою? Гріх так знущатись!

Дарина. Так велено! Ходімо, я зараз розпустю. (Тетяна хоче йти й путається у шлейфі.) Одкиньте ногою, ногою одкиньте! Отак! (Показує.)

Макар. Хвицни, стара, хвицни! (Піднімає шлейф, вона випуталась і пішла.)

Тетяна, йдучи. — Ой, Мати Божа, змилуйся! Ой, розперізуй мерщій!

Зникли. Входить Акіла.

ЯВА XVIII.

Макар і Акіла.

Макар. Що там сталось? Хто так смертельно вдарив директора?

Акіла. Кіндрат!

Макар. От твар нечувственна! Таку особу осмілився вдарить.

Акіла. Єрунда, він не розбірає особ. Тепер для вашого сина одкриється вакансія — директора.

Макар. Одному — горе, другому — радість, одному — смерть, другому благополучіє й почести.

Акіла. Одно слово — єрунда!

Макар. Чудне, незрозуміле життя людське.

Входить Наташа й Михайло.

Наташа. Даша, шляпу!

Акіла. А що директор?

Михайло. Прийшов до пам’яти, повезли додому.

Даша хутко вносить шляпу. Наташа надіва перед дзеркалом.

Наташа. Пальто! (Даша хутко йде й вертається з пальтом; Наташа надіва.)

Акіла. Так я туди!

Михайло. І ми туди.

Наташа. Чого ж стоїш, Миша? Одягайся!

Михайло. Я зараз... А ви, тату, вибачайте, посидьте тут самі, ми тільки подивимося, що там з директором.

Виходить Наташа попереду, за нею Михайло.

Акіла, до Макара. — Три копійки програв у карти й так сердився, що достав параліча. (Повертається.) От, єрунда. (Вийшов.)

Тетяна, на дверях, переодягнена у свою одежу. — Куди ж це вони ? Покинули нас, а самі повтікали ?

Макар. Тікаймо й ми звідсіля мерщій у старе своє гніздо! Там гарно все — і ясно, і просто, і спокійно, як небо й земля! А тут, кругом, як бачу, одно: суєта суєт і всяческая суєта!

Завіса.

1903